

DE LANGE SCHADUW VAN DE OORLOG

Vrije vertaling van een gesprek tussen de onderzoekster Sabine Bode en de journalist Andreas Fasel in 'Welt am Sonntag' maart 2009, naar aanleiding van haar boek 'Kriegsenkel. Die Erben der vergessenen Generation', Verlag Klett-Cotta.

Al jarenlang houdt Sabine Bode zich bezig met de uitwerking van de oorlog op de psyche en de mentaliteit van de Duitsers. Vijf jaar geleden verscheen haar boek over de mensen die als kind de oorlog meemaakten, 'Kriegskinder brechen ihr Schweigen', over mensen dus die in de dertiger en veertiger jaren geboren werden. In haar nieuwe boek stelt ze aan de orde welke invloed hun ervaringen gehad hebben op het leven van hun kinderen, de 'kleinkinderen' van de oorlog.

Andreas Fasel: 'Wanneer werd het u duidelijk dat ook de kinderen van de kinderen van de oorlog te maken hadden met en soms te lijden hadden van de gevolgen van de oorlogservaringen van hun ouders?'

Sabine Bode: 'Toen ik met mijn vorige onderzoek bezig was, onderzoek naar de ervaringen van de oorlogskinderen, sprak ik vaak ook met hun kinderen. Vaak vertelden ze me dan over hun moeizame, soms destructieve relatie met hun ouders. Als ik hen dan de vraag stelde of die gestoorde relatie misschien veroorzaakt zou kunnen zijn doordat hun moeder vele nachten in de schuilkelder had moeten doorbrengen of verschrikkingen had meegemaakt toen ze moest vluchten, dan kreeg ik stevast hetzelfde antwoord.'

AF: 'En dat was?'

SB: 'Daar heb ik nog nooit aan gedacht. Maar toen het thema van de kinderen van de oorlog overall aan de orde werd gesteld en in de publieke belang-

stelling kwam te staan, toen kwamen ze naar me toe en vroegen: 'Wilt u ook alstublieft onderzoek over ons doen? Wij hebben ook wel wat te vertellen.'

Ik herinner me een man die zeer vasthoudend zei dat hij een symposium wilde organiseren voor de naoorlogse generatie – en dat heeft hij inderdaad gedaan, hij kreeg veel respons. Zonder deze man zou het boek dat ik nu geschreven heb, waarschijnlijk niet geschreven zijn.'

AF: 'Waarom wilde u in het begin eigenlijk niet over dit thema onderzoek doen en schrijven?'

SB: 'Ik vond het een thema dat zo voor de hand lag: eerst over de kinderen van de oorlog, dan over de kleinkinderen, dan zeker over de honden van de oorlog...Het leek me allemaal zo eenduidig....'

AF: 'Op het eerste gezicht lijkt het ook wel een beetje geforceerd om over het lot van de kleinkinderen van de oorlog

(Lees door op pagina 3)

Donatie 2009

EXCUSES

Door een misverstand hebben enkele donateurs onterecht een herinneringsbrief ontvangen. Wij hopen dat dit in de toekomst niet meer gebeurt.

Heeft u geen brief gehad en ook nog niet uw donatie overgemaakt zien wij uw donatie voorzien van uw naam, woonplaats en het jaar waarvoor de donatie bedoeld is, gestort op rek. nr. 5285797 t.n.v. de penningmeester

Informatie over de Werkgroep Herkenning

Secretariaat:

Bachrode 11
2717 AL Zoetermeer
079-8886264
E-mail: secretariaat@werkgroepherkenning.nl
www.werkgroepherkenning.nl
Adreswijzigingen a.u.b. melden aan het secretariaat

Landelijke Hulptelefoon:

030 6701979

Bestuur:

Cuny Holthuis-Buve (voorzitter)
Ton Scheffel (penningmeester)
Tanja van der Woud-Wolterbeek (secretaris)
Jeanne Diele-Staal (lid)
Ab van Aldijk (lid)

Regiocoördinatoren:

Friesland	Roelie Ansingh	0512 303174
Groningen	Jurriën Oortwijn	050 3110955
Drenthe	Pieter Kempers	0591 659904
Flevoland	Pragit Koot-Brouwers	0320 412116
Brabant	Hans van Hoof	0413 475838
Limburg	Margreet Vorstenbosch	046 4373822
Zuid Holland	Dirk Mostert	010 2622645
	of b.g.g. het secretariaat	
Salland & Twente	Arjen en Mieke de Groot	053 4344801

Partners van...:

Joke Snijders 033 4617673

Contactgroep Kinderen van Duitse Militairen:

Ab van Aldijk 023 5240898
06 53382670

Redactie Bulletin:

Cuny Holthuis-Buve
Gonda Scheffel-Baars (hoofdredacteur)
scheffelbaars@planet.nl
Gerard van der Woud (eindredacteur en vormgeving)

Webmaster:

Tosh Koot

Voor het laatste nieuws over activiteiten van de Werkgroep Herkenning en over andere gebeurtenissen die voor de doelgroep van Herkenning van betekenis kunnen zijn is de website van de werkgroep een niet-temissen bron van informatie. Dus op naar: www.werkgroepherkenning.nl

Inhoudsopgave voor dit Bulletin

De lange schaduw van de oorlog.....	1/3/4
Informatie over de Werkgroep Herkenning.....	2
Mededelingen.....	3
Vanuit het Bestuur.....	5
Van de Redactie.....	5/6
Oproepen	
De Oorlog, gespreksgroep 1950 plus.....	6
Bijdrage Herkenning aan het lopende NIOD onderzoek....	7/8
Het Open Archief gaat door!.....	8/9
Het Kennis Centrum.....	9/10
Oorlogskinderen: invloed van stress op ongeboren kind.....	10/11/12/13
Boekbespreking	
Dwalingen, een roman van Alex Verburg.....	13
Wat is fout? Pakhan.....	13/14
Daders, Harald Welzer.....	14/15/16
Operate 'Black Tulip', Yfke Nijland en Jan Sintemaartensdijk.....	16
Hoe een dictator aan de macht komt, Karl Bruno	
Leder.....	17/18/19
Verslagen	
Afscheid van de oorlog, een minisymposium.....	19/20
Studiedag "Goed en fout", een impressie.....	20/21
In de media	
Daders en helden, column van Rianne Heijmans.....	21/22/23
De oorlogskinderen leven temidden van ons.....	23/24/25/26
Mogelijkheid tot inzage van dossiers bij het Nationaal Archief.....	27/28
Colofon.....	28

DONATEUR WORDEN VAN HERKENNING ?

U kunt donateur worden van de Stichting Werkgroep Herkenning. U ontvangt dan ons informatiebulletin dat eens per kwartaal verschijnt. Ook kunt u deelnemen aan de activiteiten die onze stichting organiseert. De stichting vraagt van de donateurs een jaarlijkse bijdrage van **€20,00**.

Een hogere bijdrage is uiteraard welkom. De hoogte van de standaardbijdrage mag echter geen belemmering zijn om u te laten inschrijven. Kunt u dat bedrag niet missen dan is een lagere bijdrage eveneens welkom. Wij willen u verzoeken om uw bijdrage te storten op ons **rekeningnummer 5285797**, ten name van de penningmeester Stichting Werkgroep Herkenning, Nieuwsteeg 12, 4196 AM Tricht, onder duidelijke vermelding van uw naam en adres.

Mocht u vragen hebben omtrent deze procedure schrijf , mail of bel dan naar:
Secretariaat Stichting Werkgroep Herkenning
Bachrode 11, 2717 AL Zoetermeer
E-mail: secretariaat@werkgroepherkenning.nl
Telefoon 079-8886264

www.werkgroepherkenning.nl

Mededelingen

Inzendingen voor het Bulletin

Criteria voor plaatsing van berichten en artikelen in het Bulletin

Het Bulletin is er voor onze achterban, maar er gelden - zoals bij ieder blad - wel duidelijke regels.

Uitgangspunt is dat de inhoud van de berichten en artikelen niet strijdig mogen zijn met de doelstellingen van Herkenning.

Verder bekijkt de redactie de binnengekomen stukken op:

- goede leesbaarheid,
- geen dubbelzinnigheid wat de inhoud betreft,
- i.v.m. de beperkte ruimte: zo beknopt mogelijk.

Als een stuk van iemand wordt opgenomen, geldt dat de redactie voor de inhoud van dat stuk geen verantwoordelijkheid draagt.

Zie voor verdere informatie het colofon op de laatste pagina van het Bulletin. ■

BEELDBANKWO2

Alle oorlogsfoto's van de oorlogs- en verzetsmusea, herinneringscentra en het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) zijn nu online beschikbaar: www.beeldbankwo2.nl

Donaties voor de Stichting Vrienden van Werkgroep Herkenning

De Stichting Vrienden van Werkgroep Herkenning werd opgericht om, met de nalatenschap van de oudvoorzitter van de Stichting Werkgroep Herkenning Hans Donkersloot als basis, de activiteiten van de Werkgroep Herkenning te kunnen continueren in de periode dat er geen subsidiegelden meer beschikbaar zouden zijn. Een aparte Stichting Vrienden was destijds noodzakelijk om de overheidssubsidie te kunnen blijven ontvangen. Nu de subsidies van het ministerie van VWS al enige jaren gestopt zijn en de verplichtingen van de Stichting Werkgroep Herkenning die voortvloeiden uit deze periode niet langer aanwzig zijn, is een scheiding van de twee stichtingen geen noodzaak meer.

Wij vragen u dan ook om donaties en eventuele legaten rechtstreeks over te maken aan de Stichting Werkgroep Herkenning, zoals aangegeven op bladzijde 2 van dit Bulletin. ■

(Vervolg van pagina 1)

te schrijven'

SB: 'Inderdaad. Het drama van de oorlogskinderen kun je in een paar pakkende zinnen beschrijven en iedereen kan die begrijpen. Als je het over de kleinkinderen van de oorlog hebt, dan gaat het eigenlijk over dingen die niet spectaculair zijn. Het gaat bij hen eigenlijk om een vacuüm, een emotioneel vacuüm.'

AF: 'Dat moet u me uitleggen. Wat is het kenmerkende, het karakteristieke van deze kleinkindergeneratie?'

SB: 'Ik wil duidelijk vooraf stellen dat we in zo'n onderzoek natuurlijk de opvallende dingen naar voren halen die we bij de generatie van de zestiger jaren signaleren. Uiteraard is niet die hele generatie door de oorlogservaringen van hun ouders beïnvloed, net zomin als alle mensen die kind waren tijdens de oorlog getraumatiseerd zijn.'

De oorlogskinderen zeggen vaak: 'Wij hebben er geen schade door opgelopen. Dat was normaal in die tijd, toch.' Maar dat zijn zinnetje die de pijn en het verdriet op een afstand moeten houden, zinnetje die ze hun hele leven lang al als afweermiddelen gebruikt hebben. Hun kinderen echter zeggen: 'Ik kan mijn ouders niet emotioneel bereiken' en dat is geen uitspraak om pijn of verdriet af te weren, die woorden beschrijven de werkelijkheid van de relatie.'

AF: 'Een conflict tussen de generaties is toch normaal?'

SB: 'Natuurlijk. Mijn generatie, die van '68, had ook geen goede relatie met hun ouders. Maar dat was een echt gevecht, tussen ons en hen. Degenen die in de zestiger en zeventiger jaren geboren zijn, die hebben onuitgesproken conflicten met hun ouders. En die ouders weten meestal niet, dat hun kinderen problemen hebben, dat ze lijden. En als ze zich dat al bewust zijn, dan denken ze wellicht: 'Ik wou dat ik jouw problemen had, vergeleken met die van mij...'

AF: 'Welke typische problemen hebben ze dan?'

SB: 'Veel van de mensen die zich bij mij voor mijn onderzoek meldden, waren er zich al enige tijd van bewust dat er iets in hun families niet goed zat. Ze snaptten alleen niet wat. Ze begrepen ook niet waarom ze eigenlijk nog niet echt aan het leiden van een eigen leven waren toegekomen. Veel van hen hadden het gevoel geen grond onder de voeten te hebben, ze hadden zich nooit beschermd gevoeld. Maar waarom dat zo was, in hun eigen leven konden ze daar geen oorzaken voor aanwijzen. Ze zeiden dat het hen nooit aan iets ontbroken heeft en dat hun ouders eigenlijk heel aardige mensen zijn.'

AF: 'En wat heeft dat dan allemaal met de oorlogservaringen van hun ouders te maken?'

SB: 'Nemen we als voorbeeld ouders die hebben moeten vluchten, die uit het oosten verdreven zijn. Zij heb-

ben vaak helemaal niet het gevoel dat ze iets verschrikkelijks hebben meegemaakt. Maar hun emotionele ontwikkeling is door hun ervaringen wel in het gedrang gekomen. Daardoor kunnen ze zich niet goed hechten, ook niet aan hun kinderen. Het is vaak niet eenvoudig om de samenhang te zien, maar die is er wel.'

AF: 'Probeer me dat eens te verduidelijken, ook al is dat niet eenvoudig.'

SB: 'De psycholoog Karl Heinz Brisch, die gespecialiseerd is in 'hechten en loslaten', heeft door onderzoeken achterhaald, dat onverwerkte (traumatische) ervaringen van de ouders hun houding ten opzichte van hun (kleine) kinderen beïnvloeden. Ze reageren niet goed op de signalen en behoeften van hun baby's, kunnen hun niet met de juiste gevoelens, op een open manier, tegemoet treden. Zo komen de niet-verwerkte problemen als 'spoken uit het verleden' onbewust tevorschijn in de relatie tussen ouders en kinderen.'

AF: 'Wat bedoelt u met 'op een open manier'?'

SB: 'Ook daarvoor doe ik een beroep op een deskundige. Mechtild Papoušek, onderzoekster en professor aan de universiteit van München, omschrijft het zo: 'Je richten op de ontwikkeling en de ervaringswereld van je eigen kind, je laten leiden door de signalen, behoeften, voorkeuren, vreugde en verdriet van het kind. Je door het kind laten 'overhalen' om met hem te spelen en de wereld te verkennen en vooral: veel met hem te praten.'

AF: 'En dat konden de kinderen van de oorlog niet?'

SB: 'Ik kan natuurlijk niet zeggen dat dat bij iedereen zo was. Als dat het geval zou zijn, dan zag het er voor ons land niet best uit! Maar ik ben er wel van overtuigd, dat het hier om een vrij grote groep gaat.'

AF: 'Heeft u enig idee hoeveel mensen er zouden kunnen zeggen: 'Ik ben zo'n typisch kleinkind van de oorlog?'

SB: 'Onlangs zei een onderzoekster op een symposium dat 8 procent van de Duitsers boven de 65 symptomen heeft van post-traumatische stress disorder.'

AF: 'Dat is wat voorkomt bij veel soldaten die uit Afghanistan terugkomen?'

SB: 'Inderdaad. En de cijfers die hierover beschikbaar zijn, liegen er niet om. We hebben hier 14 miljoen Duitsers boven de 65. In Zwitserland lijden 0,7 procent aan PTSD. De traumaonderzoeker Michael Ermann uit München kwam tot de conclusie dat een vierde van het aantal mensen dat tussen 1933 en 1945 geboren is op psycho-sociaal gebied beperkingen kent. Op grond van deze cijfers kun je zonder veel moeite stellen dat het aantal kleinkinderen van de oorlog dat met oorlogsproblematiek in hun familie te maken heeft gekregen, niet onaanzienlijk is.'

AF: 'De generatiekloof die er op eerste gezicht niet erg verontrustend uitziet, is dus in werkelijkheid een afrond. Was het dan niet moeilijk om mensen te vinden die aan uw onderzoek wilden meedoen?'

SB: 'Nee, helemaal niet. Het was makkelijker dan bij mijn vorige boek. Zoals ik al zei, veel kleinkinderen van de oorlog hebben mij zelf benaderd. Zij zeiden ook: 'Nu ik uw boek over de oorlogskinderen gelezen heb, begrijp ik eindelijk wat er met mijn ouders aan de hand is.' Maar ook: 'Ik kan me niet goed van hen losmaken, ik voel me erg verantwoordelijk voor hen.' Of: 'Ik moet mijn moeder verzorgen, ze is zo eenzaam.'

AF: 'Dat is toch normaal, dat kinderen hun ouderwordende ouders terzijde staan?'

SB: 'Inderdaad. Maar bij de oorlogskinderen en de oorlogskleinkinderen zien we dat zij al van kindsaf aan de ouders ontzien en verzorgen. De kleinkinderen van de oorlog hebben al vroeg gemerkt dat hun ouders veel tekort zijn gekomen, daar hielden ze rekening mee – maar ouders moeten rekening houden met de behoeften van de kinderen, niet andersom!'

AF: 'Dit verschijnsel, dat als parentificatie wordt aangeduid, komt ook vaak voor in families waarin de ouders psychisch ziek zijn.'

SB: 'Het gaat inderdaad om een zelfde verschijnsel.'

AF: 'De generatie van de oorlogskinderen was u zeer dankbaar dat u hun lotgevallen in de publiciteit bracht en dat het thema op de publieke agenda kwam te staan.'

SB: 'Ze waren vooral blij dat hun ervaringen eindelijk opgemerkt werden, dat er erkenning van hun ervaringen kwam. Dat luchtte hen op. Ik merk dat vaak bij de lezingen die ik geef. Eerst staan de gezichten bedrukt, langzaam wordt de stemming wat luchtiger, er wordt gelachen. Het werkt therapeutisch.'

AF: 'Maar nu brengt u naar voren wat deze generatie verzuimd heeft hun kinderen te geven. U beschrijft waarin de opbouw-generatie tekort geschoten is. Dat vindt men toch niet leuk, denk ik.'

SB: 'Ik denk dat ook veel oorlogskinderen graag willen weten wat er precies in hun gezinnen mis is. Dan moet je wel bereid zijn erover na te denken. Belangrijk is dat de kleinkinderen van de oorlog hun ouders niet aanklagen of hun verwijten maken: als getraumatiseerden konden zij geen betere ouders zijn dan ze waren. Wat niet wegneemt dat hun kinderen het recht hebben om hun problemen naar voren te brengen. Als ze uit mededogen met de ouders zouden moeten zwijgen, dan zou het zwijgen, dat voor het niet-verwerken van de problemen grotendeels verantwoordelijk is, nóg weer een generatie verder worden doorgegeven. En dat is het laatste waar we op zitten te wachten.' ■

Door zwijgen van de kinderen zouden de problemen nog weer een generatie verder worden doorgegeven

VANUIT HET BESTUUR

Het beeld van kinderen van “foute” ouders is nog niet af.

Een van de doelstellingen van Herkenning is: bekendheid geven aan de problematiek van kinderen van “foute” ouders (KFO). Zo staat het al jaren op de laatste pagina van dit Bulletin. En daar willen we als bestuur aan blijven werken.

In het boek van Ismee Tames, ‘Besmette Jeugd’, het eerste deel van het NIOD onderzoek naar de gevolgen van collaboratie, stonden wij centraal. Dat heeft veel discussie opgeleverd, maar de NIOD-onderzoekers zijn al bezig met de vervolgonderzoeken. Als Herkenning hebben we daarom een gesprek gehad met een aantal leden van het onderzoeksteam. Als vervolg op dit gesprek hebben Ismee Tames en Bram Enning een aantal vragen voor de donateurs van Herkenning. U vindt ze in dit Bulletin.

Het Taboe voorbij?

Hoe ver is de acceptatie van KFO in onze samenleving? Rust er geen taboe meer op KFO?

Is alles nu wel beschreven? Als Herkenning denken wij van niet. Er zijn nog teveel witte vlekken waar nauwelijks aandacht aan is besteed. Dat kan en moet beter.

In het vorige nummer van het Bulletin hebben we al aangekondigd dat we daarom als Herkenning een historische conferentie willen gaan organiseren. Die moet er toe leiden de puzzel van de geschiedenis van KFO meer compleet te krijgen.

Op zaterdag 24 april 2010 – 65 jaar na het einde van WOII – zal die conferentie plaatsvinden in de Twee Marken in Maarn. Houdt u die dag dus vrij, het belooft een interessante bijeenkomst te worden. U zult er in januari meer van horen.

Donateursdag in september

In verband met de conferentie in april, wordt de donateursdag dit jaar begin september gehouden. U krijgt daarover meer te horen in het maartnummer van het Bulletin.

Het Open Archief verlengd

Het Open Archief (OA), waarop de levensverhalen van KFO worden verzameld en dat daarom ook van belang is voor onderzoek, wordt gelukkig nog een jaar verlengd. Hoe meer verhalen, hoe beter onze geschiedenis kan worden geschreven. Ceciel Huitema van het OA geeft u de laatste informatie in dit Bulletin.

De jongere generatie actief

Als bestuur vinden we het erg goed dat er een groep jongeren is die actief wil worden binnen Herkenning. Zij hebben het initiatief tot een gespreksgroep genomen en zijn ook bereid om mee te doen in het bestuur. Alle lof daarvoor.

Onze erfenis krijgt een plek

De plannen voor een Kenniscentrum, waar komende generaties gebruik van kunnen maken, begint steeds meer vorm te krijgen. U vindt daar meer over in dit Bulletin. Dit project laat zien dat samenwerking met andere kinderen van de oorlog zinvol en mogelijk is. Dat is vooruitgang. En het blijkt dat we voor de volgende generaties een zinvolle erfenis hebben.

We wensen u fijne feestdagen, en een goede start in 2010. We hopen u het komend jaar weer te zien bij een van onze bijeenkomsten.■

Hartelijke groeten namens het bestuur,

Cuny Holthuis

VAN DE REDACTIE

Herkenning ontvangt de laatste jaren veel uitnodigingen en we proberen altijd met iemand, bestuurslid of donateur, aanwezig te zijn.

In dit Bulletin verslagen van de volgende evenementen: een studiedag in herinneringscentrum Vught, het afscheid van enkele medewerkers van Cogis, een bespreking met enkele onderzoekers van het NIOD en twee bijeenkomsten over het Kenniscentrum.

Er zijn goede berichten van het Open Archief!

De naoorlogse generatie vraagt aandacht voor een praatgroep van Herkenning die in het voorjaar van start zal gaan.

In een vraaggesprek met Sabine Bode over haar boek ‘Kriegsenkel’ staan de kleinkinderen van de oorlog eveneens centraal.

Ludwig Janus schreef een interessante tekst over de invloed van (oorlogs)stress van zwangere moeders op ongeboren kinderen, waarin hij tevens duidelijk maakt hoe belangrijk het is om te weten dat sommige problemen bij mensen die geen herinneringen aan de oorlog hebben (of erna geboren zijn) toch met die oorlog te maken hebben.

Over kinderen van de oorlog en hun kinderen verscheen in mei van dit jaar een artikel in het Duitse dagblad ‘Die Zeit’.

In Cogiscope nr. 1 van begin dit jaar stond een interessante column over Daders en Helden. Deze tekst bracht mij twee boeken in herinnering die mij indertijd veel duidelijkheid hebben verschaft, t.w. ‘Hoe een dictator aan de macht komt’ van K.B. Leder en ‘Daders’ van Harald Welzer. Een korte bespreking van deze twee boeken treft u in dit Bulletin aan.

Nog meer boeken: ‘Wat is fout?’ van Pakhan en ‘Dwalingen’ van Alex Verburg en een boek over operatie ‘Black Tulip’ van Yfke Nijland en Jan Sintemaartensdijk.

Alle mensen die hun bijdrage hebben geleverd aan

dit Bulletin willen wij hartelijk danken. Als redactie hopen wij dat u de artikelen, die wij u in dit nummer presenteren, de moeite van het lezen waard vindt. Opmerkingen, verzoeken en eigen bijdragen zijn bij ons zeer welkom! ■

Namens de redactie,
Gonda Scheffel-Baars

Oproepen

De Oorlog

Hij is er elke dag
Voor sommigen manifest,
Voor anderen subtiel.

Maar hij is er en weegt.

Ook als je na 1950 geboren bent en je hebt als kind een verleden omdat één van je (groot)ouder(s) of een ander familielid een “foute” geschiedenis heeft of had, kan dit een behoorlijke invloed hebben op je eigen leven. Voor sommigen uit zich dit in bijna niet meer op eigen benen kunnen staan omdat ze het gevoel hebben in een leugen geleefd te hebben, bijvoorbeeld als je pas laat in je leven hoort dat er zo’n verleden is. Voor anderen was het wel bekend, maar ontstaan daaruit toch patronen die je in de weg staan om je eigen leven ten volle te kunnen leven. Zo zijn er nog vele kleine en grote manieren waarop dit type familiegeschiedenis je dagelijkse leven kan beïnvloeden.

Gespreksgroep 1950 plus

Toen het bestuur van Herkenning een rondgang maakte langs mensen van deze leeftijd en met een aantal van hen verder praatte, kwam het tot de conclusie dat er waarschijnlijk behoefte is aan een gespreksgroep voor mensen die vanaf 1950 geboren zijn. In wezen: zij die na de oorlog geboren zijn en daarmee het ‘fout’ zijn op een heel andere manier hebben beleefd dan zij die kind waren in de oorlog. Sommigen zijn nog ‘tweede generatie’, anderen “derde generatie”. Uit de gesprekken komt naar voren dat je leeftijd en waar je daardoor bent in het leven, het nuttig zou maken om met lotgenoten uit diezelfde levensfase te praten.

Daarom start er vanaf begin 2010 een gespreksgroep “1950 plus”. Het doel is met elkaar onze verhalen te delen en je eigen geschiedenis de plaats te geven die haar toekomt. Dit maakt ruimte, ruimte voor nieuw perspectief en wellicht, een nieuw begin.

De vorm is: in het jaar gedurende één jaar ongeveer 10 keer bijeen te komen. Bijeenkomsten aan het eind van een dag, van 17.00uur tot 20 uur: voor de file aankomen en na de file weer weg.

Deze groep zal worden begeleid door twee professionele begeleiders, maar tevens lotgenoten.

Inge Jager (1960):

Na vele prettige jaren in diverse typen van onderwijs (als docent lichamelijke opvoeding en Spaans, mentor en projectbegeleider) ben ik in 1997 gestart als communicatietrainer.

In mijn werk als trainer en coach staan contact maken en bewustwording centraal. Deze beide aspecten zijn ook belangrijk, als je bezig gaat met het onderzoek naar jezelf en de invloed van het nest waar je uit voortkomt. Steeds opnieuw bemerk ik hoe zeer wij allen be-

paald worden door datgene wat wij van thuis, bewust of onbewust, hebben meegekregen. En of je dat nu accepteert of juist negeert, het heeft een even grote invloed. Pas op het moment dat je ‘jouw geschiedenis in de ogen kunt kijken’, kan er iets gaan ontspinnen in jezelf. Daarmee word je meer jezelf en minder een product van je geschiedenis.

Martijn Sjoorda (1969):

Ik ben organisatieadviseur, een rol waarin ik gegroeid ben door vroeg te beginnen met werken in de Rotterdamse haven, lijnmanager in diverse organisaties en de laatste 8 jaar als zelfstandig gevestigd adviseur. Ik ben – mede door mijn geschiedenis – diep gefascineerd waarom dingen wel en juist vaak niet werken

voor mensen in hun privé- en werkende leven, als individuen of als groep. Ik ben o.a. opgeleid door en werk nauw samen met Dr. David Kantor, een van de meest originele denkers en “practitioners” in het veld van de familie therapie. In de jaren vijftig introduceerde hij mede het denken over gezinnen als een systeem

in dit werkveld en in de laatste 25 jaar heeft hij zijn aandacht verplaatst naar hoe de lessen daaruit kunnen worden toegepast in organisaties. Ook transactionele analyse (TA) en jezelf veranderen vanuit gedrag spelen een belangrijke rol in mijn praktijk.

Interesse?

Wil je meer weten of wil je deelnemen?

Neem dan contact op met Inge Jager of Martijn Sjoorda: inge@ingejager.nl of martijn@sjoorda.com

Zij verzamelen de aanmeldingen en komen dan terug met een voorstel voor een eerste datum voor een bijeenkomst. ■

Bijdrage Herkenning aan het lopende NIOD onderzoek

Op 5 november jl. is er op het NIOD een gesprek geweest met drie leden – Peter Romijn, Ismee Tames en Bram Enning - van het onderzoeksteam ‘Erfenissen van collaboratie’ met een zestal donateurs van Herkenning, waaronder twee bestuursleden.

Na het, voor vele donateurs, teleurstellende boek van Ismee over kinderen van “foute” ouders na de oorlog, heeft Herkenning erop aangedrongen dat er een gesprek zou komen tussen het onderzoeksteam en een aantal mensen uit de achterban. Naar onze mening zouden de onderzoekers meer gebruik kunnen maken van de kennis en ervaring die bij Herkenning aanwezig is.

Peter Romijn gaf direct aan dat dit gesprek van belang was om munitie te vergaren voor het verdere onderzoek en dat er zo nodig een volgende ronde kan komen.

Ismee Tames doet nu onderzoek naar de sociale uitsluiting na de oorlog en de gevolgen daarvan voor de 1^e generatie foute Nederlanders. Bram Enning is psycholoog en gaat de uitsluiting bij de hulpverlening aan kinderen van “foute” ouders onderzoeken.

Wij van Herkenning hadden allen onze eigen bijdragen aan dit gesprek: uitsluiting, discriminatie, confiscatie, de schending van mensenrechten door de Nederlandse overheid, taalgebruik, de noodzakelijke emancipatie van KFO - het kwam allemaal aan bod.

Wij hebben nogmaals gewezen op de enorme gevolgen van de uitsluiting: zowel voor het sociale leven als voor de ontwikkeling van de kinderen zelf. Voor ons waren het geen nieuwe punten maar voor de onderzoekers nog wel. We hopen dat er van onze ervaringen goed gebruik wordt gemaakt.

Hierbij nog twee verzoeken:

Ismee Tames wil voor haar onderzoek nog voorbeelden hoe de 1^e generatie werd gediscrimineerd bijv. bij het zoeken naar banen, bij huisvesting enz. Ze wil ook graag documenten hebben die dat ondersteunen.

Bram Enning zoekt naar voorbeelden hoe KFO werden gediscrimineerd bij de hulpverlening.

Zie ook de onderstaande oproep met het webadres waar u kunt melden wat u weet of bezit dat van belang kan zijn voor hun onderzoek.

Verzoek om informatie

In het kader van het onderzoeksprogramma “Erfenissen van Collaboratie” dat aan het NIOD wordt uitgevoerd, willen enkele van de onderzoe-

kers graag in contact komen met mensen van Herkenning die informatie kunnen geven voor hun specifieke onderzoeksprojecten.

Onderzoek dr. Bram Enning

Het onderzoek van Bram Enning, dat de periode van midden jaren zeventig tot heden bestrijkt, heeft als voorlopige titel “Een belaste generatie. Identiteit en slachtofferschap van nakomelingen van ‘foute’ ouders”. In het onderzoek wordt naast de problemen van kinderen van ‘foute’ ouders ook gekeken naar de opkomst van andere, vergelijkbare problemen bij andere groepen (kinderen van Joodse overlevenden, kinderen uit de Japanse interneringskampen en hun nakomelingen en kinderen van verzetsstrijders). Er zal worden gekeken naar verschillende facetten: op persoonlijk niveau, achter de schermen met hulpverleningsinstanties, in het publieke debat, op politiek niveau en op wetenschappelijk vlak.

In veel van de verhalen van kinderen van ‘foute’ (groot)ouders die naar buiten komen (in media en boeken) wordt gerefereerd aan de maatschappelijke uitsluiting die hen ten deel viel; zowel in hun jeugd als in hun latere leven zouden zij worden aangekeken op het feit dat hun ouders kozen voor de zijde van de bezetter. Voor sommigen is dat zelfs nog een actueel probleem. Ik ben nog op zoek naar concrete voorbeelden van deze uitsluiting:

- Hoe kwam of komt die uitsluiting tot uiting en in welke situaties was dat?
- Wie waren het die deze kinderen aankeken op het verleden van hun ouders? Hoe wisten zij dat ze te maken hadden met een kind van ‘foute’ ouders?
- Wat was de achtergrond van degenen die de kinderen van ‘foute’ ouders aankeken op het verleden van hun ouders, wat waren hun motieven?
- Wellicht zijn er nog dagboeken, brieven of andere documenten waarin dergelijke gebeurtenissen staan beschreven?

Door het inventariseren van deze concrete voorbeelden is het wellicht mogelijk om inzicht te krijgen in de motieven van de betrokkenen en de achtergronden van de situaties.

Onderzoek dr. Ismee Tames

Het onderzoek van Ismee Tames betreft de vaak

Oproepen

moeizame integratie van voormalige ‘foute’ Nederlanders en hun gezinnen in de periode 1950-1970(1975). Zij is op zoek naar mensen die in deze periode volwassen waren (dus ook mensen die de oorlog als jong vol-

wassene hebben meege- maakt) en willen vertellen hoe hun oorlogsverleden later in hun dagelijks leven een rol speelde. Zij wil ook graag weten hoe dit in de loop van die jaren veranderde: waren er bijvoorbeeld periodes dat het verleden steeds terugkwam en tijden dat het ‘rustig’ was? Waar kwam dat door? Zij is vooral op zoek naar concrete voorbeelden en gebeurtenissen:

- Wie wisten er van het oorlogsverleden van uzelf of uw familie? Was het bijvoorbeeld bekend in de buurt of op het werk?
- Kunt u voorbeelden geven van momenten dat iemand achter het oorlogsverleden van u/uw familie kwam of dat u zelf iemand er over vertelde? Hoe ging dat? Vertelde u het bijvoorbeeld zelf of werd het op een andere manier bekend? Wat waren de reacties?
- Heeft u van uzelf of uw ouders nog documenten uit de jaren 50 tot en met jaren 70 waarin het oorlogsverleden ter sprake kwam? Dit kunnen bijvoorbeeld brieven of dagboeken zijn waarin het verleden ter sprake gebracht wordt, maar ook officiële stukken van de overheid of van werkgevers.
- Heeft u suggesties waar of bij wie dergelijk persoonlijk archiefmateriaal te vinden zou kunnen zijn?

Uitgebreide informatie over het onderzoeksprogramma kunt u vinden op

www.erfennissenvancollaboratie.nl ■

Het Open Archief gaat door!

Goed nieuws voor alle mensen die hun verhaal de afgelopen twee jaar op het Open Archief geplaatst hebben, voor iedereen die geïnteresseerd is in verhalen van ‘kinderen van ‘foute’ ouders’ en voor degenen die nog over hun jeugd willen vertellen: het Open Archief blijft in ieder geval nog tot het einde van 2010 in de lucht!

Het ministerie van VWS heeft twee jaar geleden een kleine twee ton uitgetrokken voor het ontwikkelen en het toegankelijk laten zijn van het Open Archief tot eind 2009. Naast VWS hebben onder andere Stichting Vrienden van Werkgroep Herkenning en het V-fonds het project gesubsidieerd. Omdat er meer financiële ruimte was dan in eerste instantie begroot, resteert er momenteel een bedrag waarmee de website langer online kan blijven. Bovendien heeft Cogis in de afgelopen weken verschillende fondsen aangeschreven voor nieuwe subsidiegelden. Op het moment van schrijven is bekend dat we in ieder geval een deel van het gevraagde bedrag toegezegd gekregen hebben, waardoor Het Open Archief in ieder geval tot 31 december 2010 kan blijven bestaan!

Wat zijn onze plannen voor het komende jaar? Ons speerpunt is het verzamelen van nog meer verhalen. Ondanks dat er regelmatig nieuwe verhalen aan de website worden toegevoegd die over het algemeen ook van een verrassend hoge kwaliteit zijn, valt de hoeveelheid gepubliceerde verhalen ons tegen. Op moment van schrijven (halverwege november) zijn ruim 160 verhalen verzameld. In de recente subsidieaanvragen heeft Cogis daarom bijvoorbeeld een budget aangevraagd (en gekregen!) voor een interview-project in samenwerking met de School voor Journalistiek in Utrecht, waarbij historicus Chris van der Heijden ook betrokken zal zijn. In dit project zal een groot aantal mensen worden geïnterviewd over hun jeugd.

Ondanks onze plannen zal uiteindelijk het Open Archief in zijn huidige vorm ophouden te bestaan; het is een tijdelijk project. Daarom onderzoeken we de opties om na beëindiging van het project de gepubliceerde verhalen toegankelijk te houden voor een groot publiek. Cogis streeft er hierbij naar om de verhalen en jeugdherinneringen van ‘(klein)kinderen van ‘foute’ ouders’ onder te brengen bij een archiefinstelling op het gebied van Nederlandse (oorlogs)geschiedenis, zodat de verhalen niet in een niche blijven hangen, maar worden opgenomen in een bredere historische

context. Op welke manier de verhalen toegankelijk blijven en of de mogelijkheid blijft bestaan dan nog nieuwe verhalen toe te voegen is nu nog onduidelijk.

Zover is het allemaal niet, we gaan nu een nieuwe fase van het Open Archief in, waarbij het belangrijk is – om het Open Archief bestaansrecht te laten houden – om een behoorlijk aantal nieuwe verhalen (desgewenst anoniem) te publiceren. Wilt u ook uw verhaal voor het Open Archief schrijven? Neem dan een kijkje op www.hetopenarchief.nl of neem contact op via telefoonnummer 030-296 80 00. Uw geschiedenis is het waard! ■

Ceciel Huitema

HET KENNIS CENTRUM

Op 2 oktober en op 27 november vonden er op het kantoor van Cogis in Utrecht ontmoetingen plaats over een Kennis Centrum (KC); verderop zal duidelijk worden waaraan in dit verband gedacht moet worden. Er waren vertegenwoordigers van Kombi, van Herkenning, van Sakura (de organisatie voor nakomelingen van Japanse soldaten), van INOG (de Indische naoorlogse generatie) en op de laatste bijeenkomst ook van de organisatie Kinderen van Verzet-deelnemers. Daarnaast waren twee vertegenwoordigers van Cogis aanwezig. Op de eerste bijeenkomst waren ook de organisaties JONAG (Joods Naoorlogse Generatie) en de KJBB (Kinderen van de Japanse Bezetting en Bersiap) aanwezig, maar door omstandigheden moesten zij daarna verstek laten gaan.

De interesse bij de leden van INOG is gebleken uit een enquête die voor de viering van hun twintigjarig bestaan gehouden is. Een grote meerderheid gaf te kennen een KC belangrijk te vinden en er eventueel aan mee te willen werken. Het idee voor een KC is op een themadag van Kombi ontstaan en de vrijwilligers die elkaar regelmatig treffen bij de netwerkbijeenkomsten gaven het bestuur het groene licht om de mogelijkheden ervan te verkennen. Bij Sakura beslist het Stichtingsbestuur over dit soort zaken, 'Bij een stichting gaat dat zo', zei de voorzitter, en ook bij Herkenning heeft het bestuur het besluit genomen mee te denken over de realisering van het KC.

We hebben na enkele intensieve uurtjes van nadenken, tot de volgende concrete stappen besloten.

- Er komt een database/website, mits daar subsidie voor gevonden zal worden, die verbonden zal zijn met Cogis als instelling, omdat daar een deel van de kennis die erop zal moeten komen al aanwezig is, maar vooral om continuïteit te garanderen, wanneer op termijn de organisaties verdwenen zullen zijn.

- Op die website zullen vier 'rubrieken' staan:

1. algemene informatie over oorlogsproblematiek bij kinderen van de oorlog en de naoorlogse generatie, links met andere websites
2. wetenschappelijke informatie, bibliografie
3. 30 'verhalen'
4. chatmogelijkheden

- De derde categorie zal 'verdichte' levensverhalen bevatten, zoals iemand dat mooi onder woorden bracht. Dat wil zeggen, het zal niet gaan om levensverhalen zoals we die vinden op het Open Archief, maar het zal in die verhalen gaan om de 'leer- en de keerpunten'. Het gaat er om dat duidelijk wordt gemaakt hoe iemand op een bepaald moment een mogelijke verbinding van zijn problematiek met de oorlog of met de oorlogservaringen van zijn (groot)ouders ging vermoeden. Dat kan zijn geweest door het lezen van een boek of een artikel in een tijdschrift, het zien van een film, een documentaire op tv, in lotgenotencontact, in therapie. Dat is het 'leerpunt'. Vervolgens is het belangrijk om te weten hoe hij de kennis hierover gevonden heeft en heeft verdiept en tenslotte hoe die 'kennis' hem in staat gesteld heeft om greep te krijgen op zijn probleem, er een oplossing voor te vinden of in elk geval er zodanig mee te leren omgaan dat het geen stoorzender meer is.

Die 'kennis' is wat lotgenoten over hun eigen ervaringen hebben verteld, hebben opgeschreven, of wat er in wetenschappelijke literatuur over te vinden is of wat een hulpverlener tijdens de consulten naar voren kan brengen. Kennis klinkt erg verstandelijk en rationeel, maar omdat het hier gaat over emoties en verwerken, heb ik 'kennis' ook van aanhalingstekens voorzien!

- Marja Vinjé, voorzitter van Kombi, en ik hebben een eerste inventarisatie gemaakt van waar die 30 verhalen 'over moeten gaan'. We hebben een opzetje gemaakt

waarbij over 9 achtergrondgroepen de problemen die bij oorlogskinderen kunnen spelen 'verdeeld' zijn: het gevoel in de steek gelaten te zijn door je ouders (toen je van hen ge-

scheiden werd), gevoelens van schaamte of schuld, wantrouwen (tegen volwassenen in het algemeen, autoriteiten), het gevoel geen grond onder je voeten te hebben, het gevoel geen recht om te leven te hebben, gevoelens niet kunnen uiten, etc. Daarbij gaat het om problemen die specifiek bij een of twee achtergrondgroepen behoren (ontworteling vanwege het feit dat je je geboorteland moet verlaten – bij de 'Indische' groep) of schuldgevoelens (over de politieke keuze van je ouders), naast problemen die bij meerdere of soms alle achtergrondgroepen spelen, bijvoorbeeld je ouders ontzien en voor hen zorgen i.p.v. zorg van hen te ontvangen (rolomkering) of moeite hebben met het aangaan

van relaties.

- Directeur Trudy Prins heeft VWS gepolst of dit project voor subsidie in aanmerking zou kunnen komen, maar daar is helaas negatief op geantwoord. Zij heeft echter goede hoop dat er wel andere fondsen te vinden zullen zijn die een subsidieaanvraag kunnen honoreren.

- Ria Lincklaen van INOG presenteerde een lijstje met vragen die als richtlijn voor de verhalen gebruikt kunnen worden en vatte de aard van de verhalen kernachtig samen:

1. ze moeten emotionele herkenning geven: hé, dat heb ik ook
2. ze moeten inzicht geven: hé, heeft mijn probleem daar misschien mee te maken!
3. ze moeten hoop geven: als die ander een oplossing gevonden heeft, dan vind ik die wellicht ook wel
4. ze moeten informatie geven waar hulp op papier of in persoon te vinden is.

Ieder heeft als huiswerk meegekregen om de voorstellen voor de verdeling van de thema's over de groepen in de eigen achtergrondgroep te toetsen, wijzigingsvoorstellen te doen en aanvullingen te geven. Op de volgende bijeenkomst, op 18 december, hopen we met elkaar tot overeenstemming daarover te komen en de verdere praktische stappen te regelen.

Er zijn dus spijkers met koppen geslagen en het verheugt mij zeer, dat Cogis hier een actieve rol in wil spelen. Het Aanspreekpunt Naoorlogse generatie dat bij het Icodo tot stand gekomen was, was de laatste jaren wat op de achtergrond geraakt. Door de plannen voor het KC is er weer nieuw leven in geblazen.

De 30 verhalen moeten natuurlijk ergens vandaan komen. We zullen uit alle achtergrondgroepen een paar 'verdichte' verhalen moeten verzamelen en daar hebben we de hulp bij nodig van onze donateurs. We zoeken dus een aantal mensen die opnieuw hun levensverhaal zouden willen vertellen of opschrijven gericht op de 'leer- en keerpunten' zoals hierboven beschreven. Eventueel kunnen bestaande verhalen gebruikt worden en van aantekeningen worden voorzien, maar 'nieuwe' verhalen die op het doel van het vergaren en doorgeven van 'kennis' gericht zijn, zullen uiteraard de voorkeur genieten! ■

Gonda Scheffel-Baars

Kennisinstituut sociale en psychische
gevolgen van oorlog, vervolging en geweld

OORLOGSKINDEREN: INVLOED VAN STRESS OP ONGEBOREN KIND

In het boek 'Kindheiten im Zweiten Weltkrieg', waarvan zojuist een tweede druk verschenen is, schrijft Ludwig Janus over de invloed die een ongeboren kind ondervindt van de spanningen waaronder zijn moeder tijdens haar zwangerschap leeft. Enkele punten uit zijn betoog wil ik graag aan u voorleggen.

Janus merkt op, dat men vroeger nauwelijks aandacht had voor het ongeboren kind. Een kind was pas 'iets' of 'iemand' als het geboren was, daarvoor was het wat het psychologische aspect betreft niet interessant. Daarin is verandering gekomen nadat op filmbeelden en echoscopen te zien was hoe ongeboren kinderen op prikkels van buiten reageren. Het kind 'bestaat' voor zijn geboorte nu niet meer alleen in biologische zin, maar onze aandacht gaat nu ook uit naar zijn emotioneel welzijn.

De desinteresse in het ongeboren kind voert Janus terug op de algehele vervreemding die er (in Duitsland) eeuwenlang tussen ouders en kinderen heeft bestaan, als gevolg van de armoede en kwetsbaarheid voor ziekten en dood waardoor het leven van de gezinnen gekenmerkt werd. Tot halverwege de 20^e eeuw zijn de verhoudingen in de gezinnen door hardheid bepaald geweest, tot in de zestiger jaren was slaan in het gros van de families volkomen aanvaard.

De tendens die ingezet was door de psycho-analyse en dieptepsychologie, n.l. om ook aan kinderen psychische kenmerken toe te kennen en hun geheel eigensoortige problematiek in kaart te brengen, leidde bij de psycho-analyticus Fodor tot aandacht voor het ongeboren kind en diens behoeften. Niet alleen de ervaringen van opgroeiende kinderen, peuters of zuigelingen vroegen hun eigen plaats, Fodor onderkende dat ook ongeboren kinderen traumatische ervaringen kunnen opdoen, met gevolgen voor de ontwikkeling en het verdere leven.

In de VS richtte de ontwikkelingspsycholoog Lester Sontag zijn aandacht op de mogelijke invloed van het vertrek van de vader (in militaire dienst) op het ongeboren kind, via de spanningen die dit vertrek teweeg bracht bij de zwangere vrouw. Bij foetussen werd een hogere hartslagfrequentie geconstateerd, die ook in hun verdere leven aanwezig bleef.

In de jaren '50 en '60 zag de psychoanalyticus Hau het aantal cliënten met depressieve of schizofrene klachten toenemen, hetgeen hij verklaarde door de oorlogsomstandigheden waaronder deze mensen had-

den moeten leven en die een wissel getrokken hadden op hun emotionele draagkracht. Zijn vrouw deed onderzoek naar de problemen bij jeugdigen, zoals baldadigheid en onrust zaaien op straat, en vond ook hier een samenhang met spanningen die zij ondervonden hadden, voor of vlak na de geboorte.

Schindler deed in Oostenrijk onderzoek naar een mogelijke samenhang tussen de toename van jeugdcriminaliteit en psychische ontsporingen van de jeugdigen en oorlogservaringen van de moeder en haar ongeboren of pasgeboren kinderen. Die samenhang kon hij aanneemelijk maken.

De endokrinoloog Dörner merkte een 20 jaar na de oorlog een toename van het aantal homoseksuelen op, en een teruggang in aantal een aantal jaren later. Zijn verklaring hiervoor is dat stress tijdens een zwangerschap een tekort aan testosteron veroorzaakt. Hierdoor wordt de geslachtsbepaalde hersenontwikkeling bij mannelijke foetussen negatief beïnvloed, waardoor een homoseksuele dispositie ontstaat.

De gevolgen van door de oorlog bepaalde stress zijn niet door veel onderzoekers onderzocht, maar de invloed van stress in het algemeen, in vreedstijd dus, is wel in een groot aantal onderzoeken bestudeerd.

In een Finse studie werd een duidelijke relatie gevonden tussen een verhoogd risico op neurotische, psychosomatische of dissociale klachten bij kinderen, wanneer hun moeders tijdens hun zwangerschap te maken kregen met verlies van geliefden in hun onmiddellijke omgeving.

Er zijn nogal wat studies verricht naar de gevolgen van stress bij zwangere moeders op hun nakomelingen. Deze kwamen in gestresste toestand ter wereld, bleken in hun eerste levensjaar maar ook ver daarna overgevoelig en makkelijk van hun stuk te brengen; ze vielen daardoor op tussen hun leeftijdsgenootjes. Als de moeders tijdens de zwangerschap onder grote spanning hadden gestaan, bleken hun nakomelingen later problemen te hebben bij het krijgen van eigen nageslacht.

Bij mensen zijn de gevolgen van stress bij de moeder door talloze wetenschappers bestudeerd. Zij constateerden bij kinderen die een grote hoeveelheid prenatale stress meegekregen hebben een grotere vatbaarheid voor ziekten, angstigheid en onrust, overgevoeligheid voor spanningen en een zekere mate van onevenwichtigheid.

Nieuwere studies hebben duidelijke aanwijzingen opgeleverd dat de ontwikkeling van de hersenen door stress beïnvloed wordt. De Rus Grigory maakte aanneemelijk dat prenatale stress tot gevolg kan hebben dat de

kinderen een speciale predispositie voor het gebruik van geweld hebben.

Samenvattend zou je kunnen zeggen dat prenatale stress tot regulatiestoornissen leiden kan, omdat de normale ontwikkeling al in de baarmoeder ontregeld geraakt is.

In oorlogsomstandigheden is het voor zwangere vrouwen haast onmogelijk om niet in situaties van stress te geraken. Verwanten vertrekken naar het front of komen om in bombardementen of op de vlucht. Veel hangt er natuurlijk van af of de zwangere in staat is de belastende ervaringen redelijk snel en volledig een plaats in haar leven te geven. Als haar eigen gevoel van veiligheid niet grondig aangetast is, is het mogelijk om op redelijk rustige wijze haar zwangerschap te volbrengen en de nadelige gevolgen voor haar ongeboren kind te beperken.

Zwanger worden en in een kind krijgen in oorlogstijd – of vlak erna – betekent bijna altijd dat het kind ongelegen komt, niet gewenst is. Janus wijst erop dat er verschil gemaakt moet worden tussen het bewuste en onderbewuste niveau als het gaat om gewenst of ongewenst zijn. Het kan zijn dat een vrouw een kind bewust wil, maar onbewust niet omdat ze nog niet berekend is voor haar taak als moeder. Terwijl een moeder die op het bewuste niveau haar kind eigenlijk niet wil, toch onbewust zich kan laten leiden door haar moedergevoel en ondanks alles een ‘good enough mother’ kan zijn.

Ongelegen komen of ongewenst zijn heeft invloed op het ongeboren kind, een invloed die zich vaak nog manifesteert als het kind allang volwassen geworden is. Janus geeft in zijn hoofdstuk twee voorbeelden die dit illustreren. Een van zijn cliënten vroeg zijn hulp bij haar doodswens, ze wilde niet verder leven omdat ze gekweld werd door nachtmerries, die vanuit haar eigen levensgeschiedenis nauwelijks verklaard konden worden. Janus nam het vrij ongebruikelijke besluit om de moeder van deze volwassen cliënte voor een gesprek uit te nodigen. Zij vertelde hoe zij tegen het eind van de oorlog met haar man en haar drie kinderen had moeten vluchten. Haar man verliet haar tijdens die vlucht, liet haar met de zorg voor hun kinderen alleen, en de ellende werd nog vergroot toen bleek dat ze zwanger was. Het nieuwe kind bracht het bestaan van het gezin in gevaar, het was voor de moeder een nachtmerrie geweest. Door dit verhaal te vertellen leverde de moeder een belangrijke bijdrage aan het genezingsproces van haar dochter. Nu de oorzaak van haar nachtmerries bekend was, kon de therapie met succes worden voortgezet en na verloop van tijd beëindigd worden.

In het tweede voorbeeld gaat het om een arts die elke nacht tussen twee en vier uur klaarwakker was en dan maar boeken ging zitten lezen. Uit gesprekken met zijn

moeder bleek, dat zij onder grote spanning had gestaan door de bombardementen op de stad waar zij woonde. Tijdens een vrij lange periode vonden die bombardementen plaats tussen twee en vier uur in de nacht en zij verkeerde dan in een soort shocktoestand. Haar ongeboren kind maakte deze omstandigheden mee, met het vreemde gevolg dat hij jaren later gekweld werd door de spanningen van zijn moeder. Wat hij als foetus meegemaakt heeft, kan niet ongedaan gemaakt worden, maar door zich bewust te worden van de samenhang tussen vroegere ervaringen en huidige symptomen wordt wel een handvat gegeven om het probleem op te lossen of er beter mee te leren leven.

Als een traumatiserende ervaring gevolgd wordt door andere – ongewenst zijn, moeilijke bevalling, moeten vluchten, ondervoeding – wordt het verwerkingsproces vanwege de complexiteit bijzonder lastig. Het is dan zaak om de diverse elementen stuk voor stuk onder de loep te nemen, wat een langdurig proces betekent.

Honger en ondervoeding, zo is uit bijvoorbeeld de studie naar gevolgen van de Hongerwinter op ongeboren kinderen gebleken, hebben veel invloed gehad op hun ontwikkeling. Er is bij hen een verhoogd risico op diabetes en hoge bloeddruk gevonden.

Er is intussen wel veel over de invloed van oorlog op individuele oorlogskinderen bekend, maar hoe de oorlog maatschappelijke gevolgen heeft gehad door toedoen van de generatie oorlogskinderen is nog veel te weinig in beeld gebracht. Het echtpaar Hau heeft op dit punt veel werk verzet en heeft aannemelijk gemaakt dat het verzet van de jongeren in 1968 terug te voeren zou zijn op hun ervaringen tijdens de oorlog.

In de huidige stabiele democratische omstandigheden in Duitsland is het mogelijk om de maatschappelijke gevolgen van de oorlog onder de loep te nemen. Hanna Arendt die in 1949 Duitsland bezocht, had opgemerkt hoe emotioneel afgestompt het volk was. Je kunt nu zeggen: het volk was nog in shock. Janus verbindt er nog een andere conclusie aan: de depressieve klagerigheid van de Duitsers, maar ook hun aversie tegen veranderingen zouden op oorlogservaringen terug te voeren zijn.

Maar daar staan voorbeelden tegenover van kunstenaars die op creatieve wijze vorm gegeven hebben aan dat wat zij in de oorlog hebben meegemaakt. De psychologe Dowling vermoedt dat de Beatles in hun songs uitdrukking hebben gegeven aan wat hun generatie heeft meegemaakt als kind, met name het afwezig zijn van de vaders en het wachten op nieuws van hem of over hem. Schultz heeft in een artikel in het tijdschrift *Lettre International* beschreven hoe naar zijn inzicht moderne muziek een verwerking is van wat de oorlog

veroorzaakte: vervreemding, verstarring, shock, trauma.

De psychohistoricus deMause heeft in een studie verwoord, dat de beide wereldoorlogen ook verklaard kunnen worden uit de harde opvoedingsmethoden die (in Duitsland) gehanteerd werden. Janus noemt op: na de geboorte werd het kind meteen van de moeder weggenomen; het kind moest op vaste uren slapen (of de behoefte er op dat moment was of niet); een kind mocht niet verwend worden, dus als het huilde moest het maar gewoon huilen; het kind moest gehoorzamen; het kind kreeg straf. Generaties-lang werden kinderen ‘op afstand’ gehouden, hun emotionele behoeften werden niet gezien en er werd niet in voorzien. De Duitse soldaten waren uitermate geschikt voor de oorlog, omdat ze gevoelsarm waren. Wat oorlog niet alleen voor de volkeren waarmee men vocht betekende, maar ook

voor de eigen bevolking, voor de eigen families en zelfs voor de ongeboren kinderen, daar is in de vorige eeuw nooit bij stil gestaan. De Duitse maatschappij werd gekenmerkt door emotionele

vervreemding tussen ouders en kinderen en in de individuen zelf. (1)

Nu is de tijd gekomen om het roer om te gooien, oog te hebben voor de verbanden en aan die vervreemding een eind te maken.

Gonda Scheffel-Baars

In aansluiting op het bovenstaande een berichtje uit Cogiscope van juni 2009:

In de nieuwsbrief van het Historisch Nieuwsblad van februari 2009 stond dat kinderen die tijdens de Hongerwinter van 1944 verwekt zijn een grotere kans op kanker hebben. Dat blijkt uit een onderzoek naar de medische langetermijneffecten van de Hongerwinter door Lambert Lumey. Aan de hand van gegevens van kinderen die in 1945 en 1946 zijn geboren is onderzocht of ondervoeding tijdens de zwangerschap een rol speelt in het aan- en uitschakelen van genen. Het ‘insulineachtige groeifactor-2 gen’, dat van de moeder geërfd wordt, wordt geassocieerd met de groei van tumoren. Normaal gesproken is dit gen uitgeschakeld. Bij kinderen van de Hongerwinter is dit echter niet het geval en is het gen actief. Dit kan ernstige gevolgen hebben, zoals de ontwikkeling van verschillende vormen van kanker.

Noot:

1. In de film *Das weisse Band* van Michael Haneke, die momenteel in Nederland in de bioscopen te zien is, wordt dit klimaat van harde en emotieloze relaties in

Ook ongeboren kinderen kunnen traumatische ervaringen opdoen, met gevolgen voor de ontwikkeling en het verdere leven

beeld gebracht. Jos van der Burg schreef in zijn recensie in het Historisch Nieuwsblad: ‘De film toont zo een autoritaire, repressieve, bijna feodale samenleving, en laat zien wat de gevolgen zijn. Een meedogenloze autoritaire opvoeding leidt tot machteloze woede en frustratie, maar ook tot stiekem verzet. [...] De film eindigt met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, maar in het hoofd van de kijker loopt de film nog even door: als Hitler in 1933 aan de macht komt zijn de kinderen uit de film een jaar of dertig. Het kost weinig moeite om je voor te stellen dat zij de Grote Leider juichend omarmd zullen hebben. Eindelijk de kans om zich te wreken voor de vernederingen in hun jeugd.’ ■

Boekbespreking

Dwalingen, een roman van Alex Verburg

Op de cover staat onder de titel: een waargebeurd liefdesdrama in oorlogstijd.

Alex Verburg heeft het levensverhaal van Annie, uit een vissersplaats aan zee, toepasselijk Duindorp genaamd, in romanvorm gegoten.

Annie is de dochter van een kleine middenstander - met NSB-sympathieën. Subtiel laat Alex Verburg ons, in de proloog tot zijn roman, meekijken hoe Annie reageert op zijn verzoek om haar verhaal te vertellen: “ze had die brief niet op de tafel moeten laten liggen. Stel dat een van de kinderen langskwam.[...] ze zou hem terugschrijven, maar nog niets toezeggen.[...] Zelf beslissen. Zonder de kinderen erin te kennen. Want ze zouden op haar inpraten. “Het maakt u van streek” zouden ze zeggen [...] Ze schaamden zich gewoon voor de geschiedenis van hun familie. Maar waarom? Ze waren nog niet eens geboren. [Ze] verweten haar dat ze in het dorp was blijven wonen. Ze had meteen na die gebeurtenissen moeten vertrekken. En dan? Dan waren zij er niet geweest [...] dat in de eerste plaats ”

Ik zat er weer middenin, in onze eigen geschiedenis van kinderen van “foute” ouders en vervolgens in het leven van Annie, een jong meisje dat moet zien te manoeuvreren tussen een heerszuchtige NSB-vader en een ziekelijke moeder.

Het fout zijn van de vader heeft ook gevolgen voor de familieband: zo is er een zus die daarom niet meer thuis wil komen. Annie moet het huishouden runnen, ze mocht ook niet doorleren na de lagere school. Ze zit en voelt zich ook gevangen.

Knap is beschreven hoe de sfeer in zo’n dorp is, ei-

genlijk is ze nergens welkom, niet in de kerk, bij de winkels, bij vrienden. Ook de winkel van haar vader verloopt wegens gebrek aan klanten.

Zo nu en dan een uitje met haar – nog enige – vriendin is haar belangrijkste ontspanning. Op de kermis leert ze Johann kennen, een Duitse militair, die afkomstig is uit de Oekraïne. Ze voelt zich bij hem op haar gemak, hij geeft haar waardering en is aardig voor haar. Haar ouders zijn eigenlijke wel ingenomen met die aardige jongen, maar ook bang dat ze hen dan zal verlaten.

De prille liefde blijft puur, Johann wordt overgeplaatst naar de marine en sneuvelt bij Kreta.

Annie zoekt contact met Johann's familie en er ontstaat een correspondentie met zijn moeder en zus.

Ook deze familie is ernstig getroffen door de oorlog – twee zonen zijn gesneuveld, de familie is ontheemd.

Annie leeft door op haar routine, de oorlog eindigt en ook haar wacht het lot van de “moffenhoer”. Ze wordt op een kar door haar dorp gevoerd, misbruikt bij een z.g. medisch onderzoek door haar vroegere schoolarts, die toen al niet zijn ogen kon thuis houden en tenslotte kaalgeschoren op het marktplein. Ze overleeft en blijft bij haar ouders tot ze uiteindelijk trouwt met de verweduwde huisarts van de familie, die haar al die jaren heeft gekend.

Verburg laat goed de nuances in zo’n levensverhaal zien, hoe er altijd mensen zijn die begrijpen dat niet alles zwart – wit is, maar ook de profiteurs. Binnen zo’n kleine gemeenschap lopen die lijnen dicht langs en ook vaak door elkaar. Dat ondervond ook Annie, die toestemming voor dit verhaal gaf, zij het onder strikte anonimiteit. Ook dat is voor ons heel herkenbaar.

Een boeiend en ontroerend boek, dat je in een adem uitleest. ■

Cuny Holthuis

Wat is fout? Is de titel van een boekje geschreven door Pakhan (pseudoniem)

Uitgeverij Gigaboek

De schrijver die al eerder een boek schreef over het leven van zijn vrouw, kind van een Indische moeder en een Japanse vader, werd geboren in 1941, als oudste van een gezin met 8 kinderen, en groeide op in Amsterdam.

Na de oorlog wordt hij wel uitgeschilderd voor NSB’er, maar er werd wel meer gescholden en vol

overgave met de meest enge ziektes gesmeten in Amsterdam. “Dat deerde je niet”.

Zijn beschrijving van de na-oorlogse jaren, waar armoede heerst in het gezin, zal voor velen herkenbaar zijn. Hier en daar wordt echter je geheugen opgefrist en zie je de beelden aan je voorbijtrekken.

Als hij 18 is gaat hij met zijn vader op vakantie en vertelt deze hem over zijn leven. Daarbij wordt wel van hem gevraagd, dit geheim te houden. Hij begrijpt dan dat hij uitgescholden werd voor NSB'er en vele andere voorvallen krijgen een plaats. Zijn vader veranderde, zoals hij het toen beoordeelde, in een landverrader. Deze pijn draagt hij lang met zich mee, ook omdat hij er niet over kan en mag praten.

Ondanks dat het verhaal erg kriskras door de jaren loopt is het mede door de herkenbaarheid aardig om te lezen. ■

Tanja van der Woud

DADERS, Hoe heel normale mensen massamoordenaars worden

Harald Welzer, Ambo/Anthos Amsterdam, 2006
ISBN 90 414 10716/ 978 90 414 10719

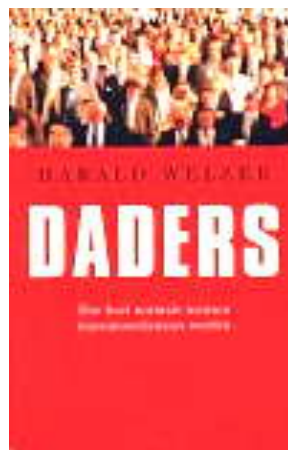
De vraag hoe heel normale mensen onder bepaalde omstandigheden en in bepaalde tijden bereid zijn deel te nemen aan massamoord, heeft de gemoederen sinds de Tweede Wereldoorlog beziggehouden en er zijn diverse studies aan gewijd. Er werd en wordt vaak gezegd, dat beschaving maar een dun laagje vernis is en dat zodra de grenzen van beschaving wegvallen, de archaische krachten van geweld, roof en doodslag weer boven komen. Men zegt vaak: de mens is van nature gewelddadig, zo is de mens nu eenmaal. Welzer betitelt dit soort uitspraken als ‘sociologische folklore’.

De auteur schrijft voornamelijk over de Holocaust, maar wijdt ook een hoofdstuk aan het genocidale geweld dat in Vietnam, in Rwanda en in voormalig Joegoslavië gebruikt is. Elke massa-

moord heeft zijn eigen karakteristiek, maar alle massamoorden hebben ook bepaalde trekken met elkaar gemeen. Hij analyseert welke krachten er in het spel zijn, hoe mensen zover komen anderen massaal te doden en in welke situaties mensen zich aan het gebruik van geweld weten te onttrekken.

De eerste stap op de weg naar massamoord is de uitsluiting van een bepaalde groep in de samenleving, het actief creëren van een ‘wij-groep’ en een ‘zij-groep’. Dat gebeurde niet alleen in Duitsland in de dertiger jaren, daar beginnen alle genociden mee.

De Duitse ambtenaren die gingen bepalen wie Arisch was en wie niet, zetten op last van de autoriteiten een eerste stap, niet wetend wat er daarna zou volgen. Als de groep gedefinieerd is, kan vervolgens tot actieve uitsluiting overgegaan worden: uitsluiting uit beroepen, van onderwijs, van vertier, van het recht te wonen waar men wil, het recht het land te verlaten etc. Die uitsluiting heeft des te meer effect als er al vooroordelen, haatgevoelens en stereotypen ten opzichte van een bepaalde bevolkingsgroep bij de burgers bestaan, omdat deze nu door de autoriteiten gesanctioneerd worden en zelfs door hen worden gepropageerd en voorgeschreven als ‘vaderlandslievende gevoelens’. Het vaststellen door elke Duitser dat zijn familie, ook in voorgaande generaties, Arisch was, kan gezien worden als een soort inwijdingsritueel, waarbij het ‘wij-gevoel’ diep emotioneel versterkt werd en de ‘zij-groep’ totaal werd afgestoten.

Uitsluiting is echter niet genoeg. Propaganda alleen ook niet. De Nazi's wisten grote delen van de Duitse bevolking achter hun ideeën over de ‘oplossing van het Joodse vraagstuk te krijgen’ door de Joden als parasieten van de Duitse samenleving te schetsen, als gevaar voor het voortbestaan van de natie, als een groep die op centrale posten in het rijk de touwtjes in handen hadden en op de ondergang van het volk uit waren. Zij stelden dat als zij uit die samenleving zouden worden verwijderd, het Duitse volk weer zou kunnen opademen en zich ontplooiën. De propaganda werd bevestigd door de praktijk: het ging de Duitsers onder het Naziregime tot ver in de oorlog uitzonderlijk goed, de welvaart steeg, de werkloosheid was verdwenen. Het succes ‘bewees’ de stelling dat de Joodse macht het Duitse volk had ondermijnd. De ontjoodsing van de Duitse samenleving betekende aan de ene kant de materiële en

psychische neergang voor de Joden en aan de andere kant in de vorm van de materiële vooruitgang een psychologische opwaardering van de Duitse onderdanen.

Een zeer belangrijke rol in het proces van radicalisering dat tot de vernietiging leidde was weggelegd voor het beschikbaar zijn van sociale structuren, instanties en instituten die voor 'het werk' ingeschakeld konden worden. Het grotendeels gemoderniseerde bedrijfsleven met vaak ver doorgevoerde werkverdeling kon door de Nazi's voor hun speciale 'werk' worden ingeschakeld – en zonder de aanwezigheid hiervan zou de 'Endlösung' ook nooit op zo'n grote schaal hebben kunnen plaatsvinden. (1). Weliswaar veranderde de inhoud en het doel van het werk, maar niemand stelde daar meer veel vragen over, omdat het uitsluiten van de 'zij-groep', van de 'belagers van het Duitse volk', een door de meerderheid van de Duitsers volkomen geaccepteerde actie was geworden.

Uitsluiting kent vele vormen, van 'minder ernstig' tot 'zeer ernstig': aan de overkant van de straat gaan lopen als je een Joodse kennis ziet aankomen om eventuele problemen te ontlopen tot het ondertekenen van een medische verklaring die de dood ten gevolge zal hebben, tot het daadwerkelijk de trekker van een geweer overhalen of mensen de gaskamer inschuiven. Maar de minder ernstige vorm kan de opmaat vormen voor de volgende stappen.

Binnen de Einsatzgruppen die het doden van Joden opgedragen kregen en binnen de concentratiekampen waar niet het werk, maar de eliminering van Joden voorop stond, heerste een bijzonder klimaat dat het doden mogelijk maakte. De mensen die met deze taak belast waren vormden een afgezonderde groep, en omdat de anderen doodden, deed iedereen mee. Je aan de groepssolidariteit onttrekken was vrijwel uitgesloten.

Deze mensen zagen hun taak als werk, dat zij zo efficiënt en goed mogelijk wilden uitvoeren. Het verwijt aan Eichmann en anderen dat zij mensen hadden vermoord landde niet bij hen, omdat zij ervan overtuigd waren dat zij eenvoudig hun werk hadden gedaan en dat zelfs zo goed mogelijk. Dat zij mensen hadden gedood kwam ook niet bij hen op, want de slachtoffers behoorden tot de verguisde en gedemoniseerde 'zij-groep' en door ze te vernederen, te laten verhongeren en van kleding te ontdoen werd door de uitvoerders van de 'Endlösung' ook niet meer waargenomen dat ze met medemensen te doen hadden.

Vaak vraagt men zich verbijsterd af hoe het mogelijk was dat kampcommandanten in de ochtend hun vrouw

en kinderen hartelijk omhelsden voor ze naar hun werk gingen, terwijl ze even later vrouwen en kinderen lieten ombrengen. Maar in hun denkwereld brachten ze geen vrouwen en kinderen om, zij bevrijdden de natie van parasieten, van vijanden, van machten die op de wereldheerschappij uit waren, niet van mensen van vlees en bloed zoals zijzelf waren.

'Het probleem van de beoordeling en veroordeling van daders van vernietiging ligt in het feit dat wij hun daden beoordelen op grond van een referentiekader dat niet van kracht was toen ze hun daden begonnen', stelt Welzer.

Het uitsluiten en het uitvoeren van het werk de uitgesloten te doden voltrokken zich vooral op het collectieve niveau, terwijl het besluit hier niet aan mee te doen alleen op het persoonlijke niveau genomen kon worden. Er is nog nauwelijks onderzoek naar verricht waarom sommige mensen zich aan de moordmachine hebben onttrokken en waarom zij daarin ook slaagden. Welzer noemt enkele punten die een rol gespeeld kunnen hebben.

Uitsluiting kent vele vormen en de 'minder ernstige' kunnen de opmaat zijn voor de volgende stappen

Allereerst moet daar de sterke innerlijke overtuiging geweest zijn van: 'dit dóe je gewoonweg niet! Dit fundamentele ethische besluit vereiste een hoge mate van psychische autonomie, stelt Welzer, omdat de mens die zo'n

besluit neemt alleen komt te staan, zich losmaakt uit de 'groepssolidariteit' en daarmee zijn eigen leven op het spel zet. Autonomie noemt hij dan verder 'een psychisch kenmerk dat rechtstreeks met het slagen van vroege bindingsprocessen te maken heeft, met het winnen van oeververtrouwen, of gemakkelijker gezegd: met de existentiële ervaring van geluk.'

Zo'n besluit kon echter pas effectief zijn, als degene die deze beslissing nam op een of andere manier in zijn directe omgeving door iemand anders daarin gesteund werd en als hij bovendien nog zo open stond ten opzichte van de buitenwereld dat hij in de potentiële slachtoffers medemensen kon zien.

Tenslotte noemt Welzer nog een belangrijk element in het succes dat de Nazi's hadden om het Duitse volk aan zich te binden. Waar vaak aan voorbij gegaan wordt is dat vrijheid en autonomie lang niet voor iedereen wensdromen zijn, maar juist nachtmerries. De angst voor het maken van een keuze en de stress die verantwoordelijkheid met zich meebrengt, doen bij veel mensen de behoefte ontstaan om onder te kunnen gaan in een collectief waarin de beslissingen door anderen worden genomen. Juist de moderne tijd met de toegevoerde vrijheden deed velen terugverlangen naar de geborgenheid van een maatschappij waarin het individu

minder belast werd door de noodzaak keuzen te maken.

In de behoefte aan collectieve geborgenheid en onverantwoordelijkheid ligt volgens Welzer het grootste potentieel voor onmenselijkheid; daaruit vloeit tevens de aantrekkelijkheid voort van een duidelijke verdeling van de wereld in goed en slecht, in vriend en vijand, in leden en niet-leden. Die indeling is de opmaat voor de escalatie van het geweld. En tenslotte is er niet veel nodig om van een heel normaal mens een massamoordenaar te maken. Blijkbaar hebben de twee- tot driehonderd jaar didactische opvoeding van de (westerse) mens tamelijk weinig invloed gehad op de vorming van de psychische eigenschap die als enige in staat is zich aan destructieve groepsvorming te onttrekken, n.l. autonomie.

De auteur herhaalt het aan het eind van zijn boek: een mens kan pas autonoom voelen, denken en handelen als hij ervaring heeft opgedaan met goede bindingen en geluk. Die zijn echter niet afroepbaar.

Gonda Scheffel-Baars

Noot:

1. In een vraaggesprek zei Simon Wiesenthal eens dat hij ervan overtuigd was, dat er al in de Middeleeuwen een Holocaust zou hebben plaatsgevonden als de kerk over de technische middelen en de moderne bedrijfsvoering zou hebben beschikt die de Nazi's ter beschikking stonden.

De kruistochten zijn mijns inziens een voorbeeld van dezelfde mechanismen als die tijdens het Derde Rijk werkzaam waren: de moslims en Joden waren de 'zijgroepen' die geëlimineerd moesten worden. Was het een christen uiteraard verboden om te moorden (zie de Tien Geboden), deze regel gold niet voor de 'ongelovigen'. Zo konden de kruisvaarders hun medemensen doden met de leus: 'God wil het' op hun lippen, want zij doodden geen medemensen, maar 'vijanden' van de ware leer. En zij doodden omdat de kerkleiding de moorden had goedgekeurd, zelfs bevolen. Verschillen zij van de kampcommandanten en de leden van de Einsatzgruppen? ■

OPERATIE 'BLACK TULIP' De uitzetting van Duitse burgers na de oorlog

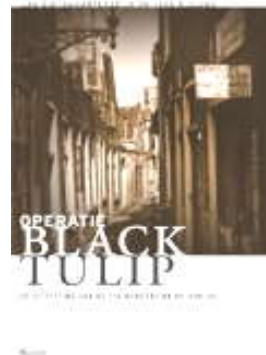
Yfke Nijland en Jan Sintemaartensdijk, uitg. Boom Amsterdam, 2009, ISBN 9789085068082

Dit boek beschrijft een hoofdstuk uit de vaderlandse geschiedenis dat aan weinigen (meer) bekend is. Het oorlogskabinet van Gerbrandy in Londen had verordend dat de

circa 25.000 in Nederland wonende Duitsers na de oorlog gedwongen Nederland zouden moeten verlaten, ongeacht hun houding ten opzichte van de bezettende macht en het nationaal-socialisme.

Het duurde tot 10 september 1946 voor de regering Drees-Schermerhorn ertoe overging de in Nederland wonende Duitsers in kampen in het oosten van het land te interneren. Zoals bijvoorbeeld Else Holzappel-Doppelfeld uit Amsterdam, die om 7 uur 's morgens op transport werd gesteld met slechts vijftig gulden op zak en dertig kilo bagage. De bedoeling was alle geïnterneerden uit te wijzen, maar hiertegen ontstond al spoedig verzet onder de burgerij. De Rooms-Katholieke kerk laakte het gebrek aan naastenliefde en ook de geallieerden waren niet over de actie te spreken. Freule Wittenwaal van Stoetwegen, van de CHU, en kardinaal de Jong stelden zich aan het hoofd van een burgerprotest, dat vooral te hoop liep tegen het uitzetten van uit Duitsland gevluchte Joden of Duitsers die in het verzet

hadden gezeten. Uiteindelijk werd besloten alleen die Duitsers uit te wijzen die openlijk sympathie hadden geuit ten opzichte van de bezetter, zo'n 3500 mensen.

De gedupeerden konden zich nauwelijks verweren, het enige was de in beslag genomen goederen terug te vorderen. Maar niemand heeft ooit schadeloosstelling gekregen en excuses over de onterechte

uitwijzingen zijn nooit gemaakt. Pas in 1948 werden de kampen gesloten en in de loop van 1950 werden de uitzettingen stopgezet. In 1951 werd de staat van oorlog met Duitsland beëindigd.

Al met al een beschamende vertoning waar ook veel Duitsers die met hun families al jarenlang in Nederland woonden de dupe van werden. Zoals Joep Hoppstein, kleinzoon van grootvader Hoppstein die zich in 1913 in Nederland vestigde en een fietswinkel had. Na de oorlog werd Joep, 17 jaar oud, na een kort verblijf in het kamp Marienbosch bij Nijmegen, de grens bij Aken overgezet, waarna hij het verder maar zelf moest uitzoeken. Hij woont nu, ondanks de traumatische gebeurtenis, weer in Nederland, omdat hij zich meer Nederlander dan Duitser voelt. ■

(Gegevens ontleend aan Trouw van 17 november 2009 en de Telegraaf van 18 november 2009)

Gonda Scheffel-Baars

HOE EEN DICTATOR AAN DE MACHT KOMT

Dit is de titel van een boek geschreven door Karl Bruno Leder, in 1983 in Duitsland en in 1986 in Nederland verschenen. Ik tikte het een keer op de kop in een winkel voor tweedehandsboeken en kwam het onlangs weer tegen in mijn boekenkast. Een boeiend boekje over een onderwerp dat nog steeds onze aandacht behoeft, een boekje om eens naar uit te kijken in bibliotheek of antiquariaat.

Ik wil hieronder enkele punten aan de orde stellen die de schrijver als slotsom en conclusie van zijn boek aan zijn lezers heeft meegegeven.

Bij het bestuderen van de geschiedenis doemen telkens twee vragen op:

-Welke persoonlijke, individuele eigenschappen van een toekomstige dictator vergemakkelijken hem de greep naar de macht?

-Welke eigenschappen of bekwaamheden hebben alle succesvolle dictators met elkaar gemeen?

Wat de persoonlijke eigenschappen betreft geeft hij voor de dictators die hij in zijn boek nader bestudeerd heeft de volgende omschrijvingen:

Oliver Cromwell viel op door een sterke redenaarsbegaafdheid en zijn bekwaamheid om zijn religieuze enthousiasme op anderen over te brengen en in politieke daden om te zetten. Daarnaast beschikte hij over een natuurlijke aanleg voor militaire zaken.

Bij Napoleon is eveneens het militaire inzicht een belangrijke factor geweest, naast zijn demagogisch vermogen.

Hitler was een overtuigend demagoog, maar beschikte verder over geen noemenswaardige bekwaamheden.

Stalin beschikte over geen enkele geestelijke kwaliteit, maar zijn wraakzucht en zijn botte grofheid namen uitzonderlijke vormen aan, wat de weg naar de top voor hem plaveide.

Bij de 'kleinere' dictatoren, die de schrijver terloops behandelt, vallen Mussolini en Castro onder de categorie demagogen, terwijl Mao militaire en demagogische kwaliteiten had. Franco valt volgens Leder in de categorie matig begaafd.

Wat zijn de overeenkomsten tussen de diverse dictators, welk prototype van een dictator rolt er uit deze gedetailleerde studie?

Zij allen bezaten een door niets te stuiten dorst naar macht, die verbonden was met een zendingsbewustzijn, met een sterke overschatting van het eigen ik, een over-

schatting die gewoonlijk zelfs vormen van zelfvergoddelijking aannam.

Cromwell had zijn 'religieuze' visioenen en zijn vijanden waren daarom ook de vijanden van God.

Napoleon vond dat hij boven de wetten stond die op alle gewone mensen van toepassing waren, behalve op hem.

Hitler sprak over zijn genialiteit en zijn uitverkorenheid die hem tot instrument van de Voorzienigheid maakten.

Stalin liet zich in dergelijke bewoordingen niet uit, maar liet zich de persoonsverheerlijking rondom zijn persoon zeer zeker aanleunen. Mao en de Noord-Koreaanse Kim Il-Soeng kun je in dit opzicht naast Stalin plaatsen.

Het tweede gezamenlijke kernmerk is hardheid tot grove brutoheid jegens hun vijanden of jegens diegenen die zij tot vijanden van het volk bestempelden.

De belangrijkste factor was hun bekwaamheid om het bewustzijn van de eigen uitzonderlijkheid op de aanhangers over te kunnen brengen. De uitverkorenheid van de leiders zou resulteren in roem en eer en een elitepositie voor hun volgelingen en op die manier smeedden zij de sterkst denkbare band tussen henzelf en het volk.

Bij Cromwell was de uitverkorenheid nog geheel religieus getint, zijn eeuw was nog doordrenkt van religiositeit.

Napoleon versmolt zijn eigen roem met die van de natie, hij schiep de mythe van de *Grande Nation*.

Stalin wist een verbinding te leggen tussen de marxistische ideologie en het Russische nationalisme, en spiegelde zijn volk daarbij voor dat ze tot de avantgarde van de wereld zouden gaan behoren en hun achterstandspositie ten opzichte van het westen achter zich

zouden laten.

Hitler hield zijn volk de spiegel van de Übermensen voor en beloofde, net als Cromwell en Stalin, zijn volk de terugkeer naar de oude glorie van de natie en het herstel van de grootheid van het volk. Ook Mussolini, Mao, Nasser, Castro, Tito, Khomeiny en Gaddafi beloofden het volk roem en eer en het herstel van het collectieve gevoel van eigenwaarde.

Wie de macht wil moet zich met het volk en de diepe verlangens van het volk vereenzelvigen. En het vurigste verlangen van het volk is nationale grootheid, aldus Leder. Nationale grootheid betekent niets anders dan de grootheid van iedere landgenoot van dat volk. De grootheid van de eigen maatschappij is niets anders dan eigen grootheid. Wie vindt dat hij tot een superieur ras behoort, voelt zich ver boven anderen in binnen- en buitenland verheven, ook al is hij landloper. Wie vindt dat hij tot een 'grande nation' behoort, vindt zichzelf groot, ook al heeft hij nooit iets van betekenis in zijn leven gepresteerd.

Identificatie met de grootheid van de eigen natie, volk of maatschappijvorm is vooral van existentieel belang voor degenen die het in hun leven niet voor elkaar krijgen in de maatschappij iets te betekenen. Alle mensen die in hun leven tekort gekomen zijn, die vernederd of gekwetst zijn hebben behoefte aan rehabilitatie van hun vertrapt gevoel van eigenwaarde. Door zich te vereenzelvigen met de grootheid van de natie, delen ze in haar grootheid en wordt hun eigenwaarde vergroot. In tijden van crises loopt het gevoel van eigenwaarde bij de zwaksten en kwetsbaarsten in de samenleving een grote deuk op en daarom vinden dictators met hun beloften van herstel van de oude glorie bij hen een gewillig oor. Juist de dictators die zich met pracht en praal omringen – wat natuurlijk ten koste gaat van het volk – zullen de volle steun van hun onderdanen ontvangen, hoezeer zij zelf in feite in materieel opzicht de dupe zijn van die pracht. De emotionele winst is het die het zwaarste weegt. Dat verklaart ook waarom de grofste misdaden van de dictator door het volk worden geaccepteerd, omdat de dictator daarmee laat zien dat het nastreven van zijn doel, van hun aller doel, hem ernst is. En natuurlijk, de vijanden die het doel in de weg staan, moeten met harde hand verwijderd worden, het volk juicht dat alleen maar toe!

Dictators beloven het volk roem en eer en herstel van het collectieve gevoel van eigenwaarde

Zorg ervoor dat het volk voor een gezond gevoel van eigenwaarde niet afhankelijk is van de grootheid van de natie, van de superioriteit van het eigen ras

Niet ieder tijdperk is even geschikt om een dictatuur te vestigen. Als het volk een redelijke welstand geniet, als het gevoel van eigenwaarde van de burgers niet gekwetst is, dan is er weinig reden om achter een dictator aan te gaan. Dan houdt het verstand de emoties wel in toom. Maar in crisissituaties is dat anders, dan groeit het leger der vertwijfelden die verlangend uitkijken naar de redder in nood. Leder onderstreept het belang dat politici erbij hebben om een crisissituatie niet als een soort natuurverschijnsel te zien, waartegen maar weinig in te brengen is. Hij constateert hoe politici met verbazingwekkende zorgeloosheid over het hoofd zien dat een crisis een voedingsbodem is voor de dodelijke epidemie van de dictatuur. Effectvolle bestrijding van de crisis is dus het beste middel om de vestiging van een dictatuur te voorkomen.

Want dat is natuurlijk de vraag die ons bezighoudt: wat is de beste manier om een dictatuur bestrijden?

Het enig juiste antwoord is: voorkomen dat die zich vestigt; want als de dictatuur eenmaal tot stand gekomen is, is het bijzonder moeilijk om die weer af te schaffen en zonder hulp van buitenaf lukt dat meestal ook niet.

En hoe kun je die het beste voorkomen? Door te zorgen dat mensen een gezond gevoel van eigenwaarde kunnen ontwikkelen doordat hen in de samenleving daartoe de kans geboden wordt, ook en met name doordat zij hun inbreng kunnen hebben in de politieke besluitvorming. Als iedereen kan deelnemen aan de macht, hoeft niemand zich geroepen te voelen om die macht via de dictatuur te verwerven. Zaak is het dan om alle bevolkingsgroepen toegang tot die deelname aan de macht te verlenen en geen groepen ervan uit te zonderen.

Zorg ervoor dat het volk voor een gezond gevoel van eigenwaarde niet afhankelijk is van de grootheid van de natie, van de superioriteit van het eigen ras. Zorg ervoor dat de levensangst van het volk een andere vorm van geruststelling ontvangt dan die van de leuzen van grootheid en superioriteit.

De ware democratie is de beste remedie tegen dictatuur. In die democratie leert men dat anderen er andere meningen op na houden, die gerespecteerd dienen te worden, dat besluiten op grond van onderhandelen worden genomen.

Dictatuur wordt ook bemoeilijkt als landen zich in

grotere verbanden, zoals de EU, aaneensluiten. En ook internationale wetgeving kan een temperende werking hebben.

Een democraat moet weten welke mechanismen de dictatuur gebruikt om aan de macht te komen, zodat hij een staak tussen het wiel ervan kan steken. We moeten nooit denken dat we in onze westerse wereld buiten het bereik van de aspirant-dictators liggen, we zullen waakzaam moeten blijven.

Een democraat ziet zich soms voor dilemma's geplaatst die hem kopzorgen bezorgen. Want als het volk in meerderheid achter een dictator in spe aan wil gaan, mag je dat als democraat dan verhinderen?

Op het eerste gezicht is het antwoord: nee, dat mag niet, je moet het meerderheidsstandpunt respecteren en anders word je zelf een dictator.

Maar als je dieper kijkt is het zo, dat de dictator weliswaar de enige is die het verlangen van het volk naar grootheid en superioriteit kan steunen en bewerkstelligen, maar wiens macht uiteindelijk toch door krachten van buitenaf – of soms van binnenuit – onderuit gehaald zal worden. Dan ben je echter honderdduizenden gewonden, doden, gevangenen en gemartelden verder en zijn andere volkeren aan overheersing onderworpen. Een democraat is overtuigd van de waarde van de mening van anderen, van het recht van volkeren om een natie in te richten naar hun eigen maatstaven en zal overheersing van het ene door het andere volk, of van de ene groep door het andere, nooit kunnen tolereren. En op die overheersing zal het altijd uitdraaien in een dictatuur. De plicht van de democraat om de dictatuur te bestrijden vindt hier zijn diepste grond: ter wille van de verliezen die onvermijdbaar het gevolg zullen zijn van de dictatuur, bij andere volkeren maar ook bij het eigen volk, moet de strijd tegen de dictator aangeboden worden.

Men heeft wel eens gezegd, dat een geslaagde aanslag op bijvoorbeeld Hitler of Stalin niet veel uitmaakt zou hebben, omdat er dan wel een andere dictator in Duitsland of Rusland zou zijn opgestaan. Leder is van mening dat dat niet zo zou zijn geweest, omdat de Russische 'apparatsjiks' of zelfs een man als Trotski, omdat Hitler's kompanen als Goebbels, Göring, Himmler, Bormann en Speer, geen van allen de allerbelangrijkste eigenschap van de ware dictator bezaten, namelijk het geloof in de eigen uitverkorenheid. Ze voelden zichzelf wel belangrijk, waren wel opgeblazen en arrogant, maar het volk zou zich nooit met hen hebben kunnen identificeren zoals zij dat met Hitler en Stalin deden. Een geslaagde aanslag had wel degelijk verschil gemaakt!

Maar wie zou zo'n aanslag dan hebben moeten plegen en wanneer? Die persoon zou het hebben moeten

doen vóórdat Stalin of Hitler gevaarlijk begonnen te worden; maar op dat moment zou die persoon zeker door de overheid als simpel moordenaar veroordeeld zijn, omdat er nog niks ernstigs voorgevallen was. Zo blijft dit dilemma onopgelost staan.

De conclusie is: zorg ervoor dat de meeste mensen in de maatschappij een redelijk gevoel van eigenwaarde en welzijn kunnen opbouwen, geef hen aandeel in de macht, voed het volk op in de democratische waarden van respect voor elkaar's mening en opvattingen en respect voor overleg, dan krijgt een dictator geen kans en worden democraten niet met dilemma's opgescheept die in feite niet op te lossen zijn. ■

Gonda Scheffel-Baars

Karl Bruno Leder: Hoe een dictator aan de macht komt, Thieme, Zutphen 1986

Verlagen

Afscheid van de oorlog: een minisymposium

Op 27 oktober jl. organiseerde Cogis een symposium ter gelegenheid van het afscheid van een aantal medewerkers onder de titel *Afscheid van de oorlog*. "Voorlopig zijn we nog niet van de oorlog af", zoals Trudy Prins, de directeur van Cogis, in haar welkomstwoord zei.

Drie onderwerpen kwamen er aan de orde: hoe is Nederland omgegaan met wetgeving voor hulp aan oorlogsgetroffenen, de hulpverlening aan lotgenotengroepen en de geschiedenis van ex-politieke gevangenen. Het aardige aan de middag vond ik dat heilige huisjes niet gespaard werden.

Hinke Piersma van het NIOD liet zien hoe het bij de meeste oorlogsgetroffenen-wetgeving van de overheid vooral om geld draaide: zou een regeling niet te duur worden als alle groepen die meenden recht te hebben op een uitkering daar ook gebruik van konden maken? Het was dus van belang om zo min mogelijk mensen eronder te laten vallen.

En intussen werd er door de verschillende belangengroepen flink gelobbyd bij Kamerleden en commissies, om te zorgen dat ook zij niet vergeten werden. Gaat het nu zoveel anders?

Lies Schneiders, die velen van ons kennen als ondersteuner van lotgenotengroepen, liet zien hoe de opkomst van zelfhulpgroepen met argwaan werd bekeken: waar was dat voor nodig, ze praten elkaar maar wat aan - zoals de titel van haar lezing was. En steeds

Verlagen

waren er weer nieuwe groepen die zich wilden organiseren, na de 1^e generatie kwam in de jaren tachtig nog de 2^e generatie. Ze had speciaal een waarderend woord voor Herkenning, dat tegen de verdrukking in en zonder ondersteuning vanuit Icode - kinderen van “foute” ouders waren daar niet welkom - toch een bloeiende organisatie was geworden.

Over de geschiedenis van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de bezettingstijd (Expogé) heeft Tom de Ridder een boek geschreven: *De geest van verzet*. De vereniging is onlangs opgeheven, omdat er geen toekomst meer voor is. Wat opviel was dat het een geschiedenis is van hevige discussies en maatschappelijke acties: de samenleving moest anders worden. Waar dat op uitliep bleek in de Koude Oorlog: de communistische ex-kampgenoten werden uit de vereniging gezet. Men was hard voor elkaar, maar ook voor de eigen kinderen. Een van de aanwezige kinderen van Expogé zei zich buitengesloten te hebben gevoeld: ‘Als de kampgenoten bij elkaar thuis vergaderden, gingen de schuifdeuren dicht – geen pottenkijkers: wij werden nergens bij betrokken en de belofte dat er speciale gezellige jeugdkampen zouden komen, werd niet waargemaakt. Wel de lasten, niet de lusten’.

Het was een verhelderende middag. ■

Cuny Holthuis

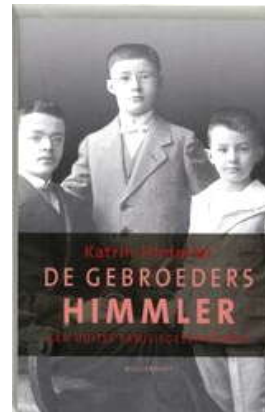
Studiedag “Goed en fout”, een impressie

Op 3 oktober vond in Huize Bergen in Vught de “Studiedag Goed en Fout” plaats, georganiseerd door Nationaal Monument Kamp Vught. Het ochtendgedeelte was gewijd aan voordrachten door Chris van der Heijden en Katrin Himmler en aan een gesprek van Ad van Liempt met die beiden. In de middag vonden vijf deelbijeenkomsten plaats, waarvan iedere deelnemer aan de studiedag er twee kon bijwonen.

Uit het verhaal van Chris van der Heijden werd ondermeer duidelijk dat er in de naoorlogse periode tot heden afwisselend verschillende standpunten ten aanzien van het oorlogsverleden werden ingenomen. De eerste jaren na de oorlog overheersten de wraakgevoelens, gevolgd door een periode waarin de schrijver van een boekje over de noodzaak van het sluiten van compromissen met de bezetter, Kortenhorst, voorzitter van de Tweede Kamer kon zijn en er kennelijk genuanceerder over gedrag in de oorlog kon worden gedacht. In de zestiger jaren verdwenen langzamerhand de nuances en kwam het “goed/fout”-denken ervoor in de plaats, tot uitdruk-

king komend in de publicaties van De Jong, alsmede in de televisieserie “De Bezetting”. In lijn daarmee werd de rol van de *Nederlandsche Unie* nauwelijks belicht, met uitzondering van het leidende driemanschap, dat als collaborateurs neergezet werd in plaats van als het product van een “schipperoplossing”.

Katrin Himmler publiceerde in 2006 het boek ‘De gebroeders Himmler: een Duitse familiegeschiedenis’.

Voor het schrijven van dat boek deed ze onderzoek naar wat zich vanaf het begin van de twintigste eeuw in haar familie heeft afgespeeld. Na de oorlog werd Heinrich, de *Reichsführer-SS*, door de familie afgeschilderd als het zwarte schaap in een verder keurig gezelschap. In werkelijkheid hadden de nazi-ideeën ook in de familie Himmler een plaats gevonden en was Heinrich een extreme exponent

daarvan. Er was in Duitsland eigenlijk weinig weerstand tegen het naziregime en tegen het eind van de oorlog, toen de nederlaag in zicht kwam, ontstond bij velen de “mythe van het slachtofferschap”. In feite had de nazipartij veel leden en was er daarbuiten ook een groot aantal Duitsers die enthousiaste aanhangers waren van de nazi-ideologie. Velen collaboreerden om economische redenen of verdreven joden uit hun dorpen. Katrin Himmler stelt dat de goed/fout-notie een onrealistische is; er wordt overigens per land verschillend over gedacht. In Duitsland begon de bestraffing van “het lagere volk” in de jaren zestig, lang na ‘Neurenberg’, waar de hoofddaders berecht werden. In de jaren vijftig werd de strijd tegen het communisme belangrijker geacht dan het kijken naar gedrag in WOII. Katrin Himmler heeft er nooit over gedacht om haar achternaam te laten wijzigen: in Duitsland wordt de naam Himmler in het algemeen niet in verband gebracht met een verwerpelijke ideologie. Tijdens de les-

Er was in Duitsland eigenlijk weinig weerstand tegen het naziregime

sen op scholen trekken persoonlijke geschiedenissen meer de aandacht dan de opsomming van feiten; leerlingen willen in de gelegenheid zijn verschillende ideologieën met elkaar te vergelijken, terwijl dit veelal afkeurenswaardig wordt gevonden, uit vrees dat die leerlingen verkeerde conclusies trekken. Overigens is er een groot verschil tussen het oosten en het westen van Duitsland, als het gaat om hoe er naar verzet tegen het naziregime wordt aangekeken.

Uit het gesprek van Ad van Liempt met Chris van

Verlagen

der Heijden en Katrin Himmler en ook door reacties uit de zaal bleek weer eens dat zich uitspreken over het oorlogsverleden in veel gevallen tot een uiteen vallen van familieverbanden heeft geleid. In een aantal gevallen is er, in tegenstelling met de beslissing van Katrin Himmler, tot het laten wijzigen van de achternaam overgegaan.

In de vijf deelbijeenkomsten:

- Het Philips-Kommando in Kamp Vught (Peter Klein)
- Goed en fout in de Nederlandse speelfilm (David Barnouw)
- Kinderen van twee kanten (Rozette Kats en Tineke van Hal)
- Over de geest van het verzet (Tom de Ridder)
- Srebrenica en de vraag naar goed of fout (Christ Klep)

vond steeds na een inleiding een geanimeerde discussie plaats.

Tot slot presenteerde Ad van Liempt de tv-serie 'De Oorlog', die in oktober van start is gegaan. ■

Gerard van der Woud

In de media

Daders en helden (column van Rianne Heijmans in Cogiscope nr.1, 2009)

De twee mannen leken allebei nog een beetje verbaasd tijdens de uitzending van *De wereld draait door* over hun doortastende en hulpvaardige optreden bij het neergestorte vliegtuig van Turkish Airlines op 25 februari. Ze hadden allebei de auto aan de kant gezet toen ze het vliegtuig in het veld hadden zien liggen en zoveel mogelijk mensen geholpen en gerustgesteld. De presentator vond dat ze helden waren. Helden? Bestaan ze nog?

In het algemeen horen we vaker dat we in bepaalde (extreme) situaties juist geneigd zijn tot immoreel handelen. Onlangs werd dat weer duidelijk gemaakt door de herhaalde – omstreden - experimenten van Milgram waarin deze pessimistische kijk op de mens zelfs wetenschappelijk onderbouwd werd.

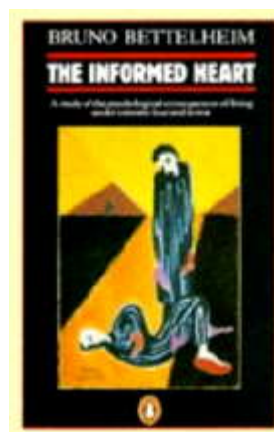
Psycholoog Stanley Milgram wilde in 1963 weten of en wanneer mensen in opstand komen tegen autoriteiten als die hen vragen immorele dingen te doen. De proefpersonen moesten een andere vrijwilliger – gespeeld door een acteur – stroomstoten geven als die een fout antwoord gaf.

Amerikaanse onderzoekers van de universiteit van Santa Clara herhaalden deze test. Ze waren benieuwd of mensen nu, vijfenveertig jaar later, minder gezagsgetrouw zijn. Maar opnieuw blijkt een ruime meerderheid van de proefpersonen bereid een ander stevig te martelen, als dat wordt opgedragen. Van de 41 vrijwilligers bleven 29 doorgaan met het toebrengen van stroomstoten – zelfs nadat een derde persoon de kamer binnen was gekomen en de marteling ter discussie stelde.

Ook Jonathan Littell (1967) laat in zijn boek *De Welwillenden* via zijn hoofdpersoon Martin Aue weten dat deze echt geen onmenselijk persoon is, maar gelijk is aan u en ik. Aue, een Duitse promovendus die zich opwerkt tot een van de hoogste SS'ers, houdt de lezer voor dat hij ook een goed en nuttig leven had willen

leiden, maar ze hebben zijn 'oprechtheid gebruikt voor de realisering van een bouwwerk dat slecht en verderfelijk is gebleken, en ik ben de donkere rivier overgestoken, en al dat kwaad is mijn eigen leven binnengedrongen...ik leef, ik doe wat ik kan, zo gaat het met iedereen, ik ben een mens zoals u. Ja toch, ik zeg u: ik ben net als u!' Met andere woorden, Aue's ouderschap is niet uitzonderlijk; we zijn allemaal in staat tot het slechte.

Wat u zich ook wel realiseert is dat niet alleen ouders geneigd zijn te generaliseren, maar iedereen, ook slachtoffers. Bruno Bettelheim, een Oostenrijkse Jood en filosoof, die in 1938 en 1939 gevangen zat in de kampen Dachau en Buchenwald, doet tijdens zijn gevangenschap de observatie dat zowel

Joden als SS'ers meenden dat de leden van de andere groep geen individuele verschillen vertoonden: materialistisch waren en dat zij geen respect hadden voor idealen of voor zedelijke en geestelijke waarden. De SS'ers hadden zich een absurd stereotiep beeld gevormd van de Jood. De Joden wisten hoe onjuist dit beeld was, toch dachten zij op precies dezelfde wijze over de SS. De gevangenen schenen, volgens Bettelheim, enige zekerheid te putten uit de veronderstelling dat alle SS'ers op dezelfde wijze reageerden.

Dit is een voorbeeld uit vervlogen tijden en het gebeurde in gevangenschap, maar generalisaties over wat dan ook ...de Islam, vrouwen, mannen, buitenlanders etc.etc. zijn nog steeds aan de orde van de dag.

Generaliseren is een universeel verschijnsel en immoreel handelen wordt hierdoor ook generaliseerbaar gemaakt. In een interview met recensent Pieter Steinz zegt Littell vooral gefascineerd te zijn door de moordenaars die nooit van plan waren dat te worden. Een opmerkelijke formulering, want hoevelen zijn echt van plan om, behalve soldaat of verpleegster, moordenaar te worden. Eichmann had bijvoorbeeld vooral de ambitie om de transporten naar de kampen voortreffelijk te laten verlopen. Hij was gehoorzaam aan zijn opdrachtgevers. In *Eichmann in Jeruzalem* noteert filosofe Hannah Arendt dat hij eerder een kleine, maar ambitieuze bureaucraat was, die door een totalitaire staat was verleid en niet de machtige en moorddadige nazi, zoals het OM hem zag. Hij was volgens haar niet één van de breinen achter de Holocaust, maar een ambitieuze bureaucraat die enkel bevelen van hogerhand opvolgde: een doorsnee ambtenaar die zich nauwelijks bewust was van de misdaden waar hij verantwoordelijk voor was. Het kwaad was banaal, generaliseerbaar en daarmee dus voor iedereen toegankelijk.

Het kwaad was banaal, generaliseerbaar en daarmee voor iedereen toegankelijk

En sinds Braithwaite (1989) is er zelfs een algemeen beeld van een potentiële dader ontwikkeld. Deze is tussen de 15 en 25 jaar, mannelijk, werkeloos, ongehuwd, contactarm en heeft geen of weinig banden met ouders of vrienden. Daarnaast bezit deze persoon weinig gemeenschapszin en weinig solidariteit en woont hij in de stad.

Behalve daders kent de maatschappij gelukkig ook helden. In het gehoorzaamheidsexperiment bleven nog 12 personen over, die zich niet lieten aanzetten tot martelingen. Zij toonden kwaliteiten en de morele moed die bij de held horen. En ook de verzetsman Pim Boellaard, over wie sociologe Withuis onlangs een biografie publiceerde, vertoont trekken van een morele held. Volgens Withuis maakte zijn militaire, koningsgezinde, standsbewuste en tegelijk liefdevolle afkomst dat Boellaard een stabiel gevoel van eigenwaarde en gedragsstandaarden ontwikkelde die zijn zelfrespect schraagden. Hij wist wie hij was en waar hij stond, en groeide op met de innerlijke overtuiging dat hij goed was zoals hij was.

Ik herinner me een uitzending van Dr. Phil, waarin deze televisiepersonality en psycholoog na oeverloos gekissebis van familieleden te hebben aangehoord, uitroept: 'This situation needs a hero!' Daarmee doelde hij waarschijnlijk op een held, op een persoon, die de morele moed zou hebben de vastgelopen situatie ten goede te keren.

Als we dan toch blijven generaliseren: Hebben we niet ook allemaal het potentiële heldendom in ons? Kunnen we ook allemaal helden worden? Waaraan zijn die potentiële helden te herkennen en op welk punt besluit iemand de donkere rivier *niet* over te steken en moreel juist te handelen?

Naschrift van Gonda Scheffel-Baars

Op school heb ik me met mijn leerlingen, (jong) volwassenen, vaak beziggehouden met de vraag hoe een mens een dictator wordt en waarom mensen hem gaan volgen. Er is een studie – ik meen van Alice Miller – die over Stalin, Hitler en Ceauscescou heeft duidelijk gemaakt, dat zij in hun kinderjaren en jeugd vernederd, genegeerd en verwaarloosd zijn. De ellende die Ceauscescou thuis had meegemaakt in de donkere, altijd vochtig-koude kelderwoning, verhaalde hij later op

zijn hele volk door te decreteren dat de temperatuur in de huizen niet hoger dan 10 graden mocht zijn en dat één lamp voor een familie genoeg was.

Niet alle gefrustreerde mensen worden dictator, maar dictators zijn vaak wel gefrustreerde mensen die bij hun volgelingen de bij hen levende gevoelens van onvrede, vernedering en frustratie weten aan te spreken. Zij hebben dus vooral succes bij

Niet alle gefrustreerde mensen worden dictator, maar dictators zijn vaak wel gefrustreerde mensen

‘kansarmen’ in de wijde betekenis van het woord – niet alleen financieel en sociaal, ook emotioneel en psychologisch. Mensen die goed in hun vel zitten en het op economisch gebied niet slecht gaat, hebben minder neiging om een volksmenner of een dictator te volgen. Maar niet alle ‘kansarmen’ volgen volksmenners, terwijl sommige ‘kansrijken’ dat wel doen. (zie elders in dit bulletin een bespreking van “Hoe een dictator aan de macht komt”).

In het boek van Ronald D. Crelinsten (1993) over martelingen en degenen die ze uitvoeren wordt uiteengezet dat kansarme jongens van het platteland of de achterbuurten van de grote steden geronseld worden om opgeleid te worden tot beul of uitvoerder van martelingen. Martin Parsons citeerde in zijn boek over oorlogskinderen dat kindsoldaten geronseld worden onder de ongeletterde plattelandskinderen die voor één maaltijd per dag en wat extra voedsel voor hun familie wel dienst willen nemen.

Er zit hier iets ‘oneerlijks’ in: kansarmen missen al zoveel, lopen daardoor ook eerder de kans om mee te gaan in het kielzog van een dictator of terroristische groeperingen en lopen daar, als de verhoudingen genormaliseerd zijn, ook nog weer straffen voor op. Terwijl mensen die een goede basis in het leven meegekregen hebben, veel minder kans lopen in de ban te komen van een dictator of van groepen die geweld plegen; bovendien in tijden van oorlog of bezetting de power hebben om zich te verzetten, waarvoor ze als de normale tijden teruggekeerd zijn, ook nog weer gelauwerd worden.

Bij de rechtszaken waarin kindsoldaten terecht staan wordt gelukkig, aldus Parsons, vaak rekening gehouden met het feit, dat zij zowel daders

als slachtoffers zijn.

Over hoe normale mensen massamoordenaars kunnen worden schreef Harald Welzer een studie (zie elders in dit bulletin). ■

DE OORLOGSKINDEREN LEVEN TEMIDDEN VAN ONS

In het Duitse dagblad *Die Zeit* verscheen op 7 mei j.l. een artikel geschreven door Elisabeth von Thadden. Hieronder vindt u een samenvattende vertaling van dit stuk.

Ruth Klüger, in 1931 in Wenen in een Joodse familie geboren, wist begin 1945 uit het concentratiekamp Auschwitz waarin zij met haar moeder gevangen zat, te ontkomen. Samen begaven zij zich op weg naar het westen, temidden van een stroom Duitse vluchtelingen. In haar boek *Weiter leben* schreef ze bijna 50 jaar later: ‘Lieve vrienden,

velen van jullie kennen deze wegen ook, uit de tijd toen je een kind en op de vlucht was, je zult ze je echter niet met vreugde herinneren. Wij dreven mee op de stroom vluchtelingen en volgden de mensen die geen huis meer hadden, die tot hun nek in de zorgen zaten...

Wij waren blij dat we de plaatsen van onze gevangenschap achter ons hadden kunnen laten en er zoveel bij gewonnen hadden, n.l. het recht om zelf te beslissen waar we heen zouden gaan’.

Vernietigingskampen, ellende, vlucht, vrijheid, Ruth Klüger heeft voor de Duitse misdaden en hun gevolgen woorden gevonden. De meeste Duitsers echter hebben hun geschiedenis nauwelijks onder woorden kunnen brengen, beschikten niet over de woorden die duidelijkheid hadden kunnen verschaffen.

Elk jaar worden op de vastgestelde data herdenkingsbijeenkomsten gehouden om bevrijding en bezetting, overwinning of nederlaag te gedenken en steeds komen dan herinneringen boven, die echter in de loop der jaren door nieuwe ervaringen en nieuwe verklaringen inmiddels veranderd zijn. Er

is een professionele ‘herinneringsgeschiedenis’ ontstaan, mede totstandgekomen door traumaonderzoek en geschiedwetenschap, door geheugendeskundigen en therapeuten.

Maar nu vindt er iets nieuws plaats: de laatste tijdgetuigen, zij die tijdens de oorlog kinderen waren, worden oud en herinneren zich in hun ouderdom veel van wat ze hebben weggestopt en de ervaringen van de enkeling dreigen onder te gaan in het collectieve verhaal. Voor de nu veertigjarigen zal het niet lang meer duren, dan zullen ze afscheid moeten nemen van hun ouders, die meestal nog in nationaal-socialistische wijze, met harde hand, opgevoed zijn en van wie de ouders tot de dadersgeneratie behoorden. Die als kind de oorlog en de gevolgen aan den lijve ondervonden hebben, die vaak met een mindere opleiding genoeg moesten nemen dan ze aangekond zouden hebben en daardoor altijd een gevoel van onbehagen hebben gehouden, het gevoel kansen gemist te hebben. Nog even, en dan zijn hun herinneringen er ook niet meer.

Die herinneringen zijn voor de kinderen van Europa divers. In de bossen bij Tilsit hebben een paar kinderen die hun ouders waren kwijtgeraakt een tijd bij wolven geleefd, van het einde van de oorlog op 8 mei hebben ze niks gemerkt. Net als Dieter (6 jaar) na de dood van zijn moeder en zusje anderhalf jaar in de wildernis wist te overleven. Het gehandicapte meisje Cecilia uit Duisburg had zich de hele oorlog onder een cape verborgen om aan deportatie te ontkomen, maar werd op 8 mei door dronken bevrijders verkracht. Over verkrachtingen kunnen veel meisjes meepraten die vanuit het oosten naar het westen trokken. Het Poolse meisje Stephanie dat al in 1939 als daglonerskind in Abbeville in Frankrijk terecht kwam, zag haar moeder voor haar ogen verbranden toen de eerste Duitse bommen op de stad vielen, maar toen de eerste Poolse pantserdivisie in september 1944 de stad bevrijdde, was voor haar in elk geval de oorlog toen voorbij.

Over zulke kinderen, kinderen van daders of kinderen van slachtoffers gaat het boek *Kriegskinder* van de journalisten Yury en Sonya Winterberg. In korte duidelijke verhalen wordt verslag gedaan van

wat de kinderen in de buurlanden van Duitsland hebben meegemaakt en in deze context wordt het duidelijker dan ooit wat het betekend heeft om kind te zijn in deze oorlog. Je leest het boek in één adem uit en merkt hoeveel de ervaringen van de diverse kinderen met elkaar gemeen hebben. Het verhongeren van de kinderen in het omsingelde Leningrad, de ontzetting van de kinderen van Poolse en Russische verzetsstrijders die getuige waren van hun dood door de hand van de Duitsers. En dan de ellende van de bommen en de vlucht.

Toch is de afloop van de levensverhalen, en die van de families op de diverse plaatsen in Europa, heel verschillend. De Winterbergs bieden in hun boek een panorama van verschillende ervaringen van de kindertijd in de verschillende Europese landen. Soms hebben gevoelens van onmacht, van nietigheid, van slachtoffer te zijn van willekeur de overhand gekregen in iemands leven. Soms overheerst het gevoel beschermd te zijn geweest, zelf gehandeld te hebben en daar trots op te kunnen zijn. Vaak heeft het zwijgen het gewonnen, waardoor de taal ontbrak om biografieën te schrijven. De oorlogskinderen zwegen, maar ook hun kinderen zwijgen weer.

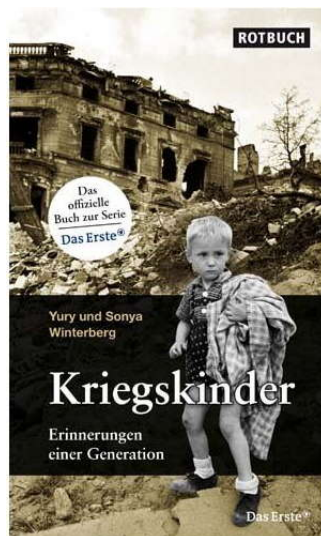
In het “kinderloze” Duitsland, met een generatie die veelal kinderloos is gebleven, is in het voorjaar van 2009 opvallend veel over deze kinderen te lezen en het zijn zowel de generatie van 1930-1945 als die van 1960-1975 die opeens hun herinneringen in de publiciteit brengen. Er is veel zorg besteed aan onderzoek, en je doet de nieuwste publicaties tekort door ze als journalisten- of generatieboeken te kenschetsen. Ze vormen een bijzondere vorm van literatuur die ervaringen wil vastleggen voordat

de persoonlijke verbanden verbroken zijn.

Veel leed is weggestopt onder discipline en prestaties

Deze nieuw boeken, voor het grote publiek geschreven, worden uitgegeven zonder geschiedenisfilosofie, zonder een theoretisch raamwerk, de verhalen spelen in het leven van alledag. Het lijkt een inhaalslag te zijn voor dat wat jarenlang verzwegen is, leed dat ‘weggedisciplineerd’ is.

De journaliste Sabine Bode, die al eens over de

oorlogskinderen geschreven heeft, heeft nu een boek over hun kinderen geschreven, *Kriegsenkel* (uitg. Klett-Cotta). Daarin worden veel problemen belicht die de huidige generatie van veertigjarigen bezighouden. De Winterbergs, beiden in 1965 geboren, schreven hun boek *Kriegskinder* (Rotbuch Verlag) naast een vierdelige tv-serie van dezelfde naam; de journaliste Ann-Ev Ustrof, (geb. 1974), brengt in haar boek *Wir Kinder der Kriegskinder* (Herder Verlag), in gesprek met leeftijdgenoten, ook de stand van zaken wat betreft het onderzoek van oorlogsgevolgen in beeld. Daarnaast is er nog het onderzoek, van psychoanalyticus Michael Ermann (geb.1943) dat de traumatische belasting van de ouderwordende oorlogskinderen bevestigt

Het is duidelijk: over de grootouders weten de veertigjarigen van nu bijna niets. De misdaden van de dadersgeneratie zijn vaak in de familiegeschiedenissen verdwenen, het zijn geschiedenissen die de harmonie van de familie benadrukken en waarin herinneringen die deze in gevaar brengen weggefilterd zijn. Praten over het lijden van hun kinderen, de oorlogskinderen, dat loonde de moeite niet. De loyaliteit aan de eigen familie heeft er vrijwel altijd voor gezorgd dat de toegedekte waarheid met rust gelaten werd. De sociaalpsycholoog Harold Welzer heeft in zijn boek *Opa war kein Nazi* opgemerkt dat de kleinkindergeneratie hun grootouders liever niet als vader wil zien.

Nu staan dan de oorlogskinderen in het middelpunt van de belangstelling. Kinderen? Je denkt in eerste instantie sceptisch dat deze boeken zoveel lezers vinden omdat niemand iets op kinderen kan aanmerken. Omdat men er van uit gaat dat kinderen onschuldig zijn, net als spelers in een barokke tragedie die slechts slachtoffers van blinde vernietiging zijn. Maar er is inmiddels vrij veel onderzoek gedaan naar persoonlijke herinneringen, de gegevens zijn getoetst, becommentarieerd, in kaart gebracht. En al die boeken die de laatste jaren verschijnen vormen de basis. Op dit gebied heerst geen Historikerstreit.

Naast de boeken van Welzer zijn daar bijvoorbeeld de studie *Maikäfer, flieg! Hitlers Krieg und die Kinder* (2006) van de historicus Nicholas Stargardt (geb.1962) die bewijst dat je je met de ervaringen van de Europese kinderen kan bezighouden en tegelijkertijd ook een analyse maken kan van de schuld van de daders. Het trauma-onderzoek heeft sinds de tachtiger jaren aangetoond, dat extreme belasting van kinderen erfelijk doorgegeven kan worden, met het voorbehoud dat dat niet altijd zo is, omdat ook de eigen

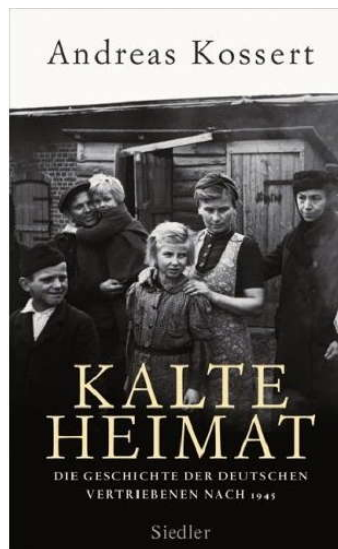
veerkracht en het gevoel van beschermd te zijn een rol spelen. De veel besproken studie *Kalte Heimat* van de historicus Andreas Kossert (geb.1970) heeft o.a. ook duidelijk gemaakt hoeveel kinderleed eenvoudig toegedekt werd om de integratie van de 14 miljoen vluchtelingen uit het oosten mogelijk te maken. Zwijgend.

Duitse oorlogskinderen, zo'n 10 tot 30 % van degenen die tussen 1930 en 1945 geboren werden, gelden tegenwoordig als getraumatiseerd. Bij alle getallen die men onder ogen krijgt, kan men sceptisch denken: er wordt geprobeerd te meten en te tellen wat in werkelijkheid helemaal niet gemeten of geteld kan worden. Maar getallen zijn er in overvloed: Tijdens de vlucht van 14 miljoen mensen stierven ongeveer 2 miljoen burgers, meestal vrouwen en kinderen. De bommen eisten een half miljoen mensenlevens. Een 2,5 miljoen kinderen verloren hun ouders. Velen moesten hulpeloos toezien hoe hun ouders of broertjes en zusjes voor

hun ogen stierven. Er waren er die op het een of andere station de anderen kwijtraakten, die de vlucht in hun eentje moesten zien te volbrengen. Er zijn velen verkracht of hebben verkrachtingen gezien. Hebben beschietingen meegemaakt, raakten bevroren.

Gedreven door onrust, zonder binding, kinderloos willen zijn

Hun trauma's? Psychiater Peter Riedesser heeft het trauma onlangs beschreven als een 'langdurige

verwarring van het zelfverstaan en het wereldbeeld'. Hoe dat er voor Duitse oorlogskinderen uitzag bij het einde van de oorlog in 1945 kan het beste met een voorbeeld worden duidelijk gemaakt: 'Op 6 maart 1945 trof een granaat onze wagen. Mijn moeder, grootmoeder en grootvader overleden. Mijn broer van 14 stierf de volgende dag aan de gevolgen. Later werd mijn vader – ik stond er 2 meter vandaan – doodgeschoten.' In Kosserts Studie *Kalte Heimat* is sprake van verkrachtingen van meisjes van twaalf, maar ook van vijf

Dat de massale en verzwegen verkrachtingen een zeer grote rol spelen in de geschiedenis van Oostduitsland en de 14 miljoen vluchtelingen, voor het eerst in 1997 door de Amerikaanse historicus Norman Naimark naar voren gebracht, wordt door deze nieuwe boeken bevestigd, zonder dat zij gaan moraliseren of schuld gaan toewijzen. Intussen is er door de individuele openheid over dit thema nu de vroegere bezetter weg is grote aandacht voor deze zaak gekomen. Verkrachting wordt niet meer gezien als een schande die men verzwijgen moet.

De schattingen liggen bij ongeveer 1,4 miljoen slachtoffers, velen stierven tijdens de misdaad. Anne-Ev Usdorf zet daar het aantal verkrachtingen door Duitse soldaten in Rusland tegenover dat een veelvoud hiervan zou zijn.

En de gevolgen: Veel oorlogskinderen hebben een voortdurende existentiële angst overgehouden, een schijnbaar lichaamloos leven, de tweedeling in een 'ik' dat goed functioneert en een 'ik' dat onbereikbaar is gebleven. Velen zijn pas over hun ervaringen gaan praten toen de afweermechanismen tegen leed en verdriet tekort gingen schieten, toen ze niet meer hoefden te presteren of niet meer met uiterste inspanning de harmonie in de familie hoefden te bewaren, toen ze ouder werden en eindelijk voor zichzelf opkwamen en opeens begonnen te vertellen. Soms indirect, soms zonder enige reden. Ze kampten inmiddels met allerlei symptomen waar uiteindelijk een arts voor geraadpleegd moest worden.

De meesten hebben in de zestiger en zeventiger jaren kinderen gekregen. Veel van hun kinderen, de vaak kinderloze veertigjarigen, hebben een aan-

tal eigenschappen gemeenschappelijk: ze hebben altijd gemeend hun ouders ongemerkt te moeten troosten, hun onuitgesproken gevoelens plaatsvervangend te moeten ervaren en door prestaties het verdriet goed te moeten maken. Voor hun gevoel hebben ze in hun jeugd weinig warmte ontvangen, weinig nabijheid van de ouders ervaren. Ze meenden zelf op de achtergrond te moeten blijven, zich klein te moeten houden, om zo de ouders een gevoel van kracht te geven; ze hebben verklaringen gezocht en uiteindelijk alleen eigen tekortkomingen gevonden. Ze waren er steeds van overtuigd dat zij verantwoordelijk waren voor het welzijn van hun ouders. Ze werden gedreven door onrust, gingen geen bindingen aan. Waar eenduidige gevoelens hadden moeten zitten, zat eenvoudig niets.

Deze boeken weerspiegelen het vertrouwen dat spreken over je ervaringen de zaken duidelijker

kan maken. Deze manier van denken is niet vreemd, omdat veel onderzoek tot nu toe gefundeerd is in een wijdverbreide wijze van omgang met de geschiedenis. Plotseling wordt een positief gevolg van de Duitse welvaartsgeschiedenis zichtbaar: de democratisering en pluralisering - door 30 jaar 'oral history' onderdeel geworden van de geschiedwetenschap, o.a. doordat vele subjectieve geschiedenissen onder woorden werden gebracht - komt in deze nieuwe boeken naar voren en in de huidige discussies in de kringen van therapeuten. Het vertellen van je levensverhaal blijkt niet alleen hier zeer waardevol te zijn, maar ook in alle gebieden ter wereld waar oorlog gevoerd wordt of waar men met de gevolgen van oorlogen te maken heeft, waar nakomelingen van vluchtelingen hulp geboden wordt om inzicht te krijgen in hun geschiedenissen.

In deze nieuwe boeken zijn de meeste mensen niet bezig met het eisen van 'Wiedergutmachung', maar doen zij hun best om hun eigen verleden en heden waar te nemen, maar ook die van anderen.

Eindelijk. Want alle onzekerheid, het vastzitten aan een verleden dat niet besproken en daardoor ook niet verwerkt kon worden, heeft lange tijd verhinderd dat de oorlogskinderen hun levensverhalen opschreven. Mid-den in Europa, onder de meest geprivilegieerde burgers op aarde. ■

Vertellen van je levensverhaal blijkt zeer waardevol te zijn, ook in alle gebieden waar oorlog gevoerd wordt of waar men met de gevolgen van oorlogen te maken heeft

Mogelijkheden tot inzage van dossiers bij het Nationaal Archief

In het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging zijn de justitiële dossiers van de, van collaboratie met de Duitse bezetter verdachte, Nederlanders ondergebracht.

De toegankelijkheid van de dossiers wordt bepaald door de Archiefwet van 1995.

Bij het Nationaal Archief gelden nog steeds voorwaarden voor de inzage van de dossiers. Deze beperking geldt echter alleen voor betrokkenen in het archief die nog in leven zijn. Is deze eenmaal overleden dan is het archief in principe voor iedere burger toegankelijk. Het Nationaal Archief wijst die belangstellenden wel op de belangen van de kinderen en familie.

Adres:

Nationaal Archief
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

Openingstijden: dinsdag van 9.00 tot 21.00 uur
woensdag t/m vrijdag 9.00 tot
17.00 uur
zaterdag 9.00 tot 13.00 uur

Familieleden van betrokkenen hebben recht op inzage als:

de desbetreffende is overleden

de desbetreffende toestemming geeft tot inzage.

en er is de mogelijkheid dat informatie uit het dossier gegeven wordt door een ambtenaar van het Rijksarchief op grond van een verklaring van een psychiater of psychotherapeut waarin duidelijk gemaakt wordt dat het voor het geestelijk welzijn van de aanvrager onontbeerlijk is dat deze informatie gegeven wordt. Men kan dan dus niet zelf het dossier inzien maar krijgt antwoord op de vragen die men heeft.

Voor informatie kan men bellen met het Nationaal Archief (voorheen Rijksarchief):

Telefoon: 070 3315444
Fax: 070 3315499
email: info@nationaalarchief.nl
website: www.nationaalarchief.nl

Het verzoek tot inzage van een dossier kan alleen schriftelijk. Dit moet toegestuurd worden aan:

Het Nationaal Archief
Secretariaat afd. Publiek
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

In dit verzoek dient voor te komen, respectievelijk bijgesloten te zijn:

Naam, volledige voornamen, geboortjaar en plaats van degene waarnaar onderzoek wordt gedaan.

Bewijs van overlijden (mag een kopie van een rouwkaart zijn, ofwel een uittreksel uit het overlijdensregister dat aan te vragen is bij de afdeling Burgerzaken van de gemeente waar de persoon is overleden). Een bewijs van overlijden is niet noodzakelijk als de persoon vóór **1909** is geboren.

Mogelijkheden tot inzage van dossiers bij het Nationaal Archief

Indien de betrokken persoon niet is overleden dan is een vereiste: een door hem of haar getekende verklaring waarin hij/zij toestemming geeft voor inzage door een met name genoemde persoon; deze verklaring dient vergezeld te gaan van een kopie van een geldig legitimatiebewijs van degene die toestemming geeft.

- De relatie tot de persoon.
- Korte motivering van de wens tot inzage
- Zoveel mogelijk gegevens over de betrokkene te vermelden: d.w.z. naam, evt. meisjesnaam, geboortedatum en geboorteplaats, eventueel de organisatie waarvan hij/zij tijdens de bezetting lid was, etcetera.

Het Ministerie gaat dan kijken of er inderdaad over diegene een dossier is. Als dit niet zo is dan wordt u dat gemeld; als het wel zo is stuurt men u een briefje met het inzagerecht. Daarop staat het telefoonnummer waar u naar toe moet bellen om een afspraak te maken. Meestal duurt dit zo'n twee tot drie weken.

U kunt niets van de inhoud van het dossier meenemen. U kunt er ook niets van kopiëren. Wat u wel mag is gegevens overschrijven. Een en ander is bedoeld om niet alleen de privacy van de betrokkene maar ook van directe verwanten te beschermen.

SWH

Colofon

Het Bulletin is een uitgave van de Stichting Werkgroep Herkenning.

Het doel van de werkgroep is:

- **het bevorderen van hulpverlening aan hen die In persoonlijk en/of maatschappelijke levensmoeilijkheden ondervinden, doordat een of beide ouder(s) of grootouder(s) aan de kant van de bezetter stond(en), dan wel de bezetter waren.**
- **bekendheid geven aan de problematiek van deze groepering.**

De werkgroep is niet verbonden aan enige politieke partij, levensbeschouwelijke stroming of kerkelijk genootschap. De werkgroep distantieert zich nadrukkelijk van elke vorm van sympathie voor (neo) fascisme en (neo)nazisme.

Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het volgende nummer komt uit **half maart 2010**
Kopij voor dit nummer moet uiterlijk 11 februari 2010 in het bezit zijn van de redactie.

We stellen het op prijs als u de kopij verstuurt via de email. U kunt uw kopij ook toesturen per diskette/CD en natuurlijk gewoon op papier.

Redactieadres **Het Bulletin**:
Gonda Scheffel-Baars, Nieuwsteeg 12, 4196 AM
Tricht of mail naar scheffelbaars@planet.nl

Redactie

Gonda Scheffel-Baars (hoofdredacteur)
Cuny Holthuis-Buve
Gerard van der Woud (eindredacteur)

Niets uit dit nummer mag worden overgenomen anders dan na toestemming van de redactie.

Jaargang 24, Nummer 4, december 2009

stichting
werkgroep
herkenning